

RÓNA TAMÁS

„LÁSS TÚL A FALAKON!”

Róna Tamás főrabbi
válogatott tanításai, beszédei, előadásai

MAGYARHONI ZSIDÓ IMAEGYLET

RÓNA TAMÁS

„LÁSS TÚL A FALAKON!”

**RÓNA TAMÁS FŐRABBI VÁLOGATOTT
TANÍTÁSAI, BESZÉDEI, ELŐADÁSAI**

RÓNA TAMÁS

„LÁSS TÚL A FALAKON!”
RÓNA TAMÁS FŐRABBI VÁLOGATOTT
TANÍTÁSAI, BESZÉDEI, ELŐADÁSAI

ISBN 978-615-01-5638-5

Szakmai lektor: Somos Péter

MAGYARHONI ZSIDÓ IMAEGYLET /ZSIMA/
BUDAPEST
2022

TARTALOMJEGYZÉK

Beszéd a Holokauszt szolnoki mártírjainak emlékére.....	5
Beszéd a Holokauszt nagykőrösi mártírjainak emlékére.....	10
Beszéd a Holokauszt ceglédi mártírjainak emlékére.....	17
Beszéd az A Szentírási közös úton című vallástudományi konferencián.....	23
Emlékbeszéd Raáb András, a Kecskeméti Zsidó Hitközség elnökének temetésén.....	34
Láss túl a falakon!. „Minek nektek ez az egész szolgálat?”.....	47
Az ígéretünk a magasság felé emelkedjen!.....	50
A zsinagógai kalendáriumról. Pészachi tanítás.....	53
Böjtöljön és imádkozzék minden bajban.....	57

Nehéz idők.....	65
Egy kevésbé ismert Purim története.....	71
Beszéd az Élet Menetén, 2018.....	77
„Áldott az az ember, aki bízik a világ alkotójában”.....	80
Tel-Aviv az idő fogságában.....	87
Kecskemét zsinagógái és hívei.....	102
Bevezetés a Magyarhoni Zsidó Imaegylet honlapján indított <i>A Talmud bölcsei</i> című vallástudományi cikksorozathoz.....	114

Beszéd a Holokauszt szolnoki mártírjainak emlékére¹

האנושי הרצון לכוח המוקצים הדברים מספר הוא שלוש
היא והשלישית, הרגל היא השנייה, היד מעשי היא הראשונה
הולכים אנו בה הדרך.

*„Három azon dolog száma, mely az emberi akaratereőhöz
van rendelve. Az első a kéz alkotásai, második a láb, a
harmadik pedig az út, amelyen járunk.”*

Tisztelt emlékező, gyászoló gyülekezet!

Az 1940-es évek során számtalan tragédia érte a zsidóságot, a zsidó hagyományt. Próbáltuk felfogni a felfoghatatlant, megérteni a megérthetetlent. Kerestük a szavakat, és végül egy görög elnevezés születik meg a nemzetközi térben, amelyről a mai napig mindenki tudja, mit is jelent. Holokauszt.²

¹ Az emlékbeszéd eredeti megjelenési helye:

² A magyarországi Holokauszt vidéki történéseiről bővebben lásd: *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*, főszerk. Randolph L. Braham, Budapest, Park Kiadó, 2007.; Csósz László–Kádár Gábor–Vági Zoltán: *The Holocaust in Hungary. Evolution of a Genocide*, Lanham, AltaMira Press, 2013.

Annyit jelent: teljesen eléggő áldozat. Azt jelenti, csak a hamvak maradnak, és a feltámadó könnyű szél a hamvakat is felkapja, és a világ négy égtája felé szórja szét azokat. Nem marad az itt maradtaknak semmi sem a kezükbe. Mintha mindazok, akiket az emberi gyűlölet és gonoszság elpusztított, nem léteztek volna. A zsidó hagyomány hosszan gondolkodott azon, hogy létezik-e egyáltalán olyan kifejezés, amely értelmezhetővé teheti a XX. század legnagyobb borzalmát: a tudatos, tömeges gyilkosságot.

A rabbinikus irodalom úgy gondolkodik, hogy a legnagyobb tragédia, ami a zsidóságot érte i. e. 587-ben, a kor nagy birodalma Babilónia és annak uralkodója, Nebukadneccár elpusztítja a zsidóság szellemi, lelki és szakrális központját, a Jeruzsálemi Szentélyt. A helyet, ahova bárki el tudott látogatni, hogy megtapasztalja az Örökkévalót, a menóra fényét. Szimbolikus jelentősége, hogy ennek a fénye a mindenkori sötétséget eloszlatja. Ezt a traumát a zsidó vallástudomány, jogtudomány, irodalom egy különleges kifejezéssel illeti: tohorá, azaz tisztulás.

Eltelik 650, év és egy új birodalom emelkedik fel, Róma. Ennek a császára Vespasianus és hadvezére, Titus ugyancsak

háborút viselnek az ókori zsidó országgal szemben.³ I. sz. 70-ben Titus imperátor elpusztítja a Második Szentélyt.⁴ Ez a fájdalom olyan erős, mint az Első Szentély pusztulásának fájdalma. A Holokauszt tragédiáját évekkel később a rabbinikus irodalom úgy fogalmazza meg, hogy valójában a Harmadik Szentély kövei nem voltak mások, mint hatmillió lélek, kőköcka, aki együtt alkották a Harmadik Szentélyt, azonban elpusztította őket az emberi gyűlölet.⁵

Három azon dolgok száma, melyek az emberi akaraterőhöz van rendelve. Az első a kéz alkotásai! A szolnoki zsidó hitközség 1840-től nagy odaadással építette a várost,⁶ majd 1896-ban felépítették a nagy zsinagógát⁷ Baumhorn Lipót⁸

³ Flavius Josephus: *A zsidó háború*. Görögből fordította: Révay József. Gondolat Kiadó, Budapest, 1958. 415–416. o.

⁴ Lásd bővebben: Róna Tamás: *Ima Jeruzsálem újjáépítéséért*, Keresztény–Zsidó Teológiai Évkönyv, 2016, 67–72.

⁵ Vö. Rabbi Amy R. Perlin: What is the Third Temple?

<https://www.tbs-online.org/rabbi-perlins-study/third-temple-shabbat-tisha-bav-observance-8814/>

Letöltés ideje: 2022. május 25.

⁶ Varga Béla: *A szolnoki zsidóság története*, Szolnok, Damjanich János Múzeum, 1994.; Papp Zsolt: *A szolnoki izraelita hitközség története a kezdetektől napjainkig*, Szolnok, Fotogruppe Kft., 2005.; Uő: *A szolnoki zsidóság emlékkönyve*, Szolnok, Szerzői kiadás, 2008.

⁷ A szolnoki zsinagógáról lásd bővebben:

építész tervei alapján. Amikor elérkeznek a sötét napok, akkor a kétezer főt számláló egykori közösségből nyolcszázan nem térnek vissza.⁹

És milyennek kell lenni a második alkotóelemnek, a lának?

Mezei András¹⁰ egyik írását hozom példának *A csodatevő* című regényéből egy részletet:

<https://magyarmuzeumok.hu/cikk/muzeumtrip-18-szolnoki-galeria-az-egykori-zsinagoga-ma-kepzmuveszeti-kiallitasoknak-ad-otthont>

Letöltés ideje: 2022. május 31.

⁸ Baumhorn Lipót (1860–1932), jelentős magyar zsidó építész, számos magyarországi vidéki zsinagóga és zsidó hitélettel kapcsolatos egyéb épület alkotója. Életművéről bővebben lásd: Oszkó Ágnes Ivett: *Baumhorn Lipót*. Budapest, Holnap Kiadó, 2020.

⁹ Csósz László: *Konfliktusok és kölcsönhatások: Zsidók Jász-Nagykun-Szolnok megye történelmében*, Szolnok, Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok megyei Levéltára, 2014.

¹⁰ Mezei András (1930–2008), költő, író, Székely Magda férje. Pályáját az 1960-as években kezdte, a Tűz-tánc költői csoportosulásához tartozott, közéletiség jellemezte verseit. A *De profundis* című négy hangra írt rapszódiaiban az akkori közelmúlt lírai értelmezését kísérli meg. Az Újhold és az „elvont tárgyiasság” hatott lírájára. Verseiben az ókori kultúrák iránti vonzódás számtalan jelét tapasztaljuk. Verseskötetei mellett regényeket is írt. *Szerencsés Dániel* című regényéből 1983-ban nagy sikerű tévéfilm készült. Polemikus, szenvedélyes hangú közírói munkáit kötetekbe gyűjtötte, esettanulmányai a magyar valóság kényes területeire irányítják a figyelmet. 2008-ban, 77 éves korában hunyt el.

„Ne árusítsd ki a szenvedéseidet fiam. Úgysem könnyíthetsz már a szavaidon. Az embereket ne emlékeztess, ne tarts elébük tükröt könnyelműen és kirívóan, mert még fölróják neked. Ne tárd ki a lelked, mint ablakszárnyak tavasszal az első csalóka hideg napsugárnak, mert összenevethetnek a hátad mögött, kicsúfolják benned a szenvedéseiket. Ha kérhetnék, hogy beszélj, mit is mondhatnál midazokról, amiken keresztül mentél. Szánalmas próbálkozás, méltatlan kísérlet maradna, mert az emberek sohasem tudnák megérteni.”¹¹

Az út! Ez az utolsó fogalomhoz van emelve! Ti, akik itt vagytok, legyetek őrizői az emlékeznetnek, mely élő, lüktető, fájdalmas és magasztos! Mert a mi feladatunk, hogy az ő elkezdett feladatukat tovább vigyük, és legyünk reménysége a jövőnek, ahogy egykoron ők voltak nekünk. És ebben a pillanatban egymás felé fordulva, egymás kezét megszorítva, az ég magasságát fürkésszük, bátran mondjuk az ígéretünket.

„Ám Izráél háj – Izrael népe él!”

¹¹ Mezei András: *A csodatevő*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1966.

Beszéd a Holokauszt nagykőrösi mártírjainak emlékére¹²

„Én, az Örökkévaló hívtalak igazsággal téged, és megfogtam kezedet, Izráel, és őriztelek és tettelek népek szövetségéül, hogy légy nemzetek világossága!”¹³

A nagykőrösi zsidó közösség minden tagja Jésája próféta¹⁴ iránymutató gondolatait hordozta szívében és lelkében, így építve a közösséget. És

¹² Az emlékbeszéd eredeti megjelenési helye: <https://zsima.hu/2022/06/29/a-nagykorosi-martirokra-emlekeztunk/> 2022. július 29.

¹³ Jésája 42, 6.

¹⁴ Ézsaiás vagy Isaiás vagy Izajás vagy Jesajá (héber יְהֵשָׁעִי sztenderd: Yəša‘yáhu, tiberiasi Yəša‘āyāhū; görög: Ἰσαΐας, Ézsaiasz; arab اشعيا, Asíja). Az időszámításunk előtti 8. században élt júdeai próféta, a bibliai Ézsaiás könyve fő alakja, akit hagyományosan a könyv szerzőjének tartanak. Több mint négy évtizeden keresztül hirdette Isten szavát Jeruzsálemben időszámítás előtt 740–700 körül, és az utókorra nagy hatást gyakorolt. Az 1947-ben megtalált, Krisztus előtt keletkezett holt-tengeri tekercsek közt megtalálták a teljes Jesájá-könyvet is, amely nem mutatott lényeges eltéréseket a későbbi másolatokban (a keresztény és a zsidó Bibliában egyaránt) fennmaradt szöveghez képest.

most itt állunk a nagykőrösi zsinagógában. Az idő, homokát szítálva borítja be a XX. század legnagyobb tragédiájával a szeretteink emlékét. Itt állunk árván, veszteséggel a szívünkben. Itt állunk együtt, egymás kezét megszorítva. Itt állunk a tekintetünket a Magasságos felé emelve. Máig, 78 éve a Holokauszt tragédiájának az emlékével élnek atyáink, szüleink, és mi is.¹⁵

Felvetődik a kérdés: hogyan lehet, és hogyan tudjuk nemzedékek hiányát átlépni? Az irányt kereső, érző lelkű ember saját példaképet keres, akihez érdemes és méltó felnőni. Csiszolódni, építeni és képezni önmagunkat!

És újra szól a próféta:

„Én most hívlak téged magamhoz igazsággal azért, hogy megerősítsem a kezedet.”

Mit is jelentett a nagykőrösi közösség életében, hogy az Örökkévaló fényes jelenléte óvóan

¹⁵ A magyarországi Holokauszt vidéki történéseiről bővebben lásd: *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*, főszerk. Randolph L. Braham, Budapest, Park Kiadó, 2007.; Csósz László–Kádár Gábor–Vági Zoltán: *The Holocaust in Hungary. Evolution of a Genocide*, Lanham, AltaMira Press, 2013.

vigyázta a közösséget hosszú-hosszú évtizedeken keresztül? 1817-ben Nagykőrösön hangzik el először zsinagógában magyar nyelvű prédikáció Krakauer Salamon¹⁶ rabbi által. Tudjuk azt is, hogy élt itt számos jeles család, akik aktívan és a mai napig láthatóan építették a várost, annak híres épületeit, főtereit. Ilyen például a Rosenfeld család, akik gyümölcsfeldolgozót működtettek Nagykőrösön. A Molnár család, akik téglagyárat működtettek, illetve Benedek József és fia, akiknek köszönhetően az Alföld termékei híressé váltak.¹⁷

Amikor elkezdődött a vészkorszak, a családok nem hitték el, hogy a nemzet, melynek részei, a város, melynek építő lakói, odaadó munkásai voltak, ellenük fordult. Egyszer csak

¹⁶ Krakauer Salamon, a 19. században élt nagykőrösi rabbi, aki először tartott magyar nyelvű prédikációt a nagykőrösi zsinagógában. A prédikáció szövege könyvben is megjelent: Krakauer Simon: *Prédikáció, mely tartatott ujonnan épült templomnak felszentelésének alkalmatosságával Nagy-Kőrösön... szept. 7. 1817. Pest, 1818.* (Magyar és német szöveggel.)

¹⁷ A nagykőrösi zsidóság történetéről lásd bővebben: Novák László Ferenc: *A zsidóság Nagykőrösön*, Nagykőrös, Pest Megyei Múzeum, 2001. A magyarországi vidéki zsidóság történetéről bővebben lásd: Cseh Viktor: *Zsidó örökség. Vidéki zsidó hitközségek Magyarországon*, Budapest, Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, 2021.

rádöbbsentek arra, hogy a zsidó fájdalom nem fájdalom, hogy a zsidó vér nem piros, és a zsidó élet nem élet. Így a 471 főből álló nagykőrösi zsidó közösségből 430 hitközségi tagot deportáltak, akik közül nem jött vissza senki.¹⁸ Így szól Jésája proféta:

„*Megóvlak téged, és a nép szövetségéül adlak.*”¹⁹

1948-ban a Magyarországról elszármazott zsidóság²⁰ részéről két gondolat került bele az izraeli függetlenségi nyilatkozat szövegébe.²¹

¹⁸ Vö. pl. Botos János (összeáll.): Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Iratok a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei levéltárból. Budapest, Magyar Auschwitz Alapítvány–Holocaust Dokumentációs Központ, 1994.; illetve: Vági Zoltán – Végső István: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, in *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*, főszerk. Randolph L. Braham, Budapest, Park Kiadó, 2007, 808–889.

¹⁹ Jésája 42, 6.

²⁰ Az izraeli függetlenségi nyilatkozatot aláíró politikusok közül David Zvi-Pinkas (1895–1952) magyar születésű volt, Sopronban látta meg a napvilágot. 1951-től 1952-ben bekövetkezett korai haláláig Izrael közlekedési minisztere volt.

²¹ Izrael állam függetlenségi nyilatkozatát magyar nyelven lásd: <http://oneg.club.hu/Izraeli%20F%FCggetlens%0E9gi%20Nyilatkozat.txt> Letöltés ideje: 2022. május 27.

1. A zsidó nép Izrael földjén kelt életre. Ezen a földön formálódott szellemi, vallási és politikai egyénisége, a nemzeti létét innét adta a világnak.²²

2. Az országából erőszakkal történt elűldözés után a szétszórattatásban is hű maradt a nép hazájához. Hosszú távon soha nem szűnt meg az ajkán az ima, és szívében hitte, hogy visszaszerzi a függetlenségét.

Végezetül azt írja a próféta: „Nemzetek világosságává váljon a fény...”²³

Ez a fény mintha eltávolodott volna azokban a borzalmas időkben, amikor a humánus mintha megszűnt volna létezni Magyarországon. Azon kevesek, akik visszajöttek, megpróbálták szavakba formálni a lélek veszteségét. Egyikük, a remek magyar zsidó költő így vélekedett:

²² Izrael állam megalakulásának történetéről lásd bővebben: Sébastien Boussois: *Izrael, szembeítve a múlttal. Tanulmány az „új történelem” hatásáról*, Budapest, L’Harmattan Kiadó, 2013.

²³ Jesájá 49, 6.

Székely Magda: Az ítélet²⁴

*Nem enyhülhetek, mert helyettük élek,
akikben többé nem kelhet bocsánat.
Ők nem változnak. Mint föld a követ,
úgy viselik a mozdulatlan vádat.*

*Tavaszdodik. Én eszem és növekszem.
Az eleven hús élőhöz hajolna,
kapaszkodnék a létező világhoz,
mint növény a karóra,*

*de úgy kell élnem, könyörtelenül
és enyhületlen, ahogy ők halottak.
Meg kell maradnom, mint földön a kő,
igazságukban meg nem ingatottnak.*

Heged a föld, kihatott helyük

²⁴ Székely Magda (1936–2007), Kossuth-díjas költő, műfordító, Budapesten született asszimilált zsidó családban. Nyolcéves volt (1944), amikor édesanyját a szeme láttára elhurcolták a nyilasok. Ritkán és keveset publikált, verseiben Pilinszky János költészetéhez hasonlóan gyakoriak a vallási utalások. Életének utolsó két évtizedében visszavonultan élt a Nagybányai úti lakásban. 2007. április 30-án halt meg.

*a születőkkel lassan megtelik,
minden nyomukat benövi az élet.
Magam vagyok az utolsó ítélet.*

Végezetül emlékezzünk azokra, akikről a korabeli sajtó dicshimnuszokat zengett, akik arcuk verejtékével keresték a család számára a betevő falatot. Emlékezzünk zseniális tudósokra, az egyszerű emberekre, szülőkre, édesapákra, édesanyákra, akiket a karjukon bélyegeztek meg. Ezeket a számokat mi, a kései generáció, a szívünkben hordjuk. Ez a feladat csak akkor lehet folytonos és teljes, ha nem csak átvesszük az emlékezés lángjait, hanem át is adjuk az utat.

Beszéd a Holokauszt ceglédi mártírjainak emlékére²⁵

Zakariás könyve negyedik fejezetének hatodik verse:

„וְהָ דָבָר-יְהוָה אֶל-יְרֵבְבֶל לְאמֹר: לֹא בַחַיִל וְלֹא בַכֹּחַ--כִּי אֶם בְּרוּחִי אֶם-בְּרוּחִי”

azaz:

„Így szólt az Örökekévaló Zerubbábelhez: Ne katonasággal, ne fegyverrel, ne erőszakkal, hanem az én szellememben”²⁶

Cegléd nagy múltú történelmében tudnunk kell,²⁷ hogy 1840-ben érkezik meg az a zsidó közösség,

²⁵ A beszéd eredeti megjelenési helye: <https://zsima.hu/2022/06/24/ceglledi-martirokra-emlekezett-a-zsido-kozosseg/> 2022. július 4.

²⁶ Zakariás könyve 4:6

²⁷ Cegléd helytörténetéről bővebben lásd: *Cegléd története*, szerk. Ikvai Nándor, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 1982.

amely még ugyanebben az évben megalapítja a hitközséget.²⁸ 1855-ben felépül az első kis imaterem, a kis zsinagóga, majd 1906-ban Baumhorn Lipót²⁹ tervei alapján megszületik a nagy zsinagóga, amely a városnak is ékköve lesz.³⁰

Az itt élő zsidó közösség teljes szívével, akaratából és elkötelezettségből építi, ápolja a várost. A harmincas években sötét fellegek érkeznek, amely megdermesztik az együttérzést, az emberséget és elkezdik kirekeszteni a ceglédi zsidó polgárokat a város életéből, mert a vallásuk más.³¹ Emlékezzünk arra az 540 mártír áldozatra, akiket

²⁸ Vö. Cseh Viktor: *Zsidó örökség. Vidéki zsidó hitközségek Magyarországon*, Budapest, Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, 2021.

²⁹ Baumhorn Lipót (1860–1932), jelentős magyar zsidó építész, számos magyarországi vidéki zsinagóga és zsidó hitélettel kapcsolatos egyéb épület alkotója. Életművéről bővebben lásd: Oszkó Ágnes Ivett: *Baumhorn Lipót*. Budapest, Holnap Kiadó, 2020.

³⁰ A ceglédi zsinagóga történetéről lásd: Magyar László: *Zsinagóga volt...*, <https://ceglédipanorama.hu/2019-10-29/zsinagoga-volt/> Letöltés ideje: 2022. június 18.

³¹ Lásd: Végső István: *Ceglédi zsidók sorsa a részkeorszakban*, in *A Holokauszt Magyarországon európai perspektívában*, szerk. Molnár Judit, Budapest, Balassi Kiadó, 2005, 479–496.

június 25 és 27-e között a vasutak Auschwitz-Birkenau halál- és munkatáborába vittek!³²

Emlékezünk édesapákra és édesanyákra, nagypapákra, nagymamákra, gyermekekre!

*„Nem a sugár veszíki el,
ha a Nap leszállott,
csak mi veszítjük el
a világosságot” (Tóth Ernő)*

Emlékszünk az igazakra, akik az életük veszélyeztetésével próbálták megmenteni a társaikat!

Meg kell említeni Maximillian Kolbe atyát,³³ akinek a tettei után a világ legnagyobb Holokauszt-

³² A magyarországi Holokauszt vidéki történéseiről bővebben lásd: *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája*, főszerk. Randolph L. Braham, Budapest, Park Kiadó, 2007.; Csósz László–Kádár Gábor–Vági Zoltán: *The Holocaust in Hungary. Evolution of a Genocide*, Lanham, AltaMira Press, 2013.

³³ Szent Maximillian Kolbe (1894–1941), szentté avatott lengyel ferences minorita szerzetes, vértanú. A németek 1941-ben letartóztatták, és az auschwitzi koncentrációs táborba deportálták. Augusztus 1-jén a tábor 14-es barakkjából, ahol Maximilian Kolbe is élt, megszökött egy rab. A tábor parancsnoka bosszúból a barakk tíz lakóját éhhalálra ítélte. Ekkor

múzeumában egy fa hirdeti az Igazak tettét. Ő is közülük való!

Emlékezzünk egy olyan korra, ahol keresztények és zsidók együtt, egy városért dolgoztak. Így tekintettek akkoriban hogyan a ceglédi polgárok a zsidóságra: máriási zsidónak nevezték a közösség számos tagját. Ez kultúrtörténetileg és néprajzilag is kiemelkedő elismerésnek számított Prof. dr. Schweitzer József főrabbi úr kutatásai alapján.³⁴

Hangozzék el a fohász, ahol a Kohelet, a Prédikátor könyvének idézete:

Kolbe atya önként vállalta a halált egy kétgyermekes családapá, Franciszek Gajowniczek helyett. A németek a tíz foglyot egy félig földbe ásott bunkerbe zárták össze, hogy lassú éhhalál végezzen velük. A bunkerből mindvégig hallatszott az imádság és az ének, amit Kolbe atya vezetett a halálraítéltek között. 1971-ben VI. Pál pápa boldoggá, 1982-ben II. János Pál Pápa szentté avatta. Írásai magyarul megjelent válogatását lásd: *A széplőtelen lovagja. Válogatás Szent Maximilian Kolbe írásaiból és gondolataiból*; szerk. Tóth Tünde–Vizler Tibor, ford. Kálmán Judit, Budapest, Etalon Kiadó, 2019

³⁴ Lásd bővebben: Schweitzer József: *A zsidóság a magyar művelődés századaiban*, Budapest, Budapesti Műszaki Egyetem, Természet- és Társadalomtudományi Kar, Társadalom- és Gazdaságtudományi Intézet, 1994

„Ideje van a születésnek, és ideje van az elmúlásnak. Ideje van a kövek elbordásának, és ideje van a kövek összegyűjtésének. Ideje van a hallgatásnak, és ideje van a beszédnek.”³⁵

A világ gondviselő Alkotójának kegyelme teremtette az embert. Ez az életet adó burok felfeslik, az emberi kicsinyesség indulataitól. Ha végig tekintünk ezen a gyönyörű szöveten, sok helyen találhatunk szakadékot, felfeslett részeket. Az idő, az odaadás, a szeretet cérnájával próbáljuk javítani.

Harminc évszázaddal ezelőtt egy régen feledésbe merült birodalom uralkodója olyan gondolatokat vetett papírra, melyek lassan három évezred távlatából is szellemi támasz a napjainkban élő ember számára, és életre szóló bölcsességet ad. Az elmúlt korok során egy emberi jelző került a király neve mellé: a bölcsesség. Imádságunk kezdősora tehát Salamon király könyvéből származik.

Napjaink tragédiái ma is megmozgatják a vízfelszín alatti rejtett mélységeket. A hit és a

³⁵ A Prédikátor könyve 3:2–8.

fohász szavaiba besűrűsödnek az ember érzései, lelkünk kívánságai. A gondviselés kegyelme ölelje körül a közösségünket, és adjon erőt, szilárd kitartást, hogy a homokszemekből üveg lehessen, és a bennünk dúló indulatokat, feszültségeket helyes irányba tudjuk terelni. A világ Alkotóját kérjük, hogy mindezeket a lelki gyengeségeket hűsítő esővé változtathassa.

Ismernünk kell a múltat, hogy legyen jövő. E törekvés a gondolkodó embernek sajátja, a teremtésünk hajnalától fogva. Annak, hogy a magyarországi zsidóság újra elfoglalja a neki járó szellemi és spirituális magasságot, záloga a vidéki a zsidóság. A generációk láncolata összekapcsolódik. Ha egy nemzedék eltűnik úgy, hogy nem hagy maga után kellő nyomot, a mi feladatunk és örökségünk, hogy a nyomaikat pótoljuk az Örökkévaló által teremtett úton.

A tanító szó újra zengjen a zsinagógáink falai között, és azokon kívül!

Beszéd az A Szentírási közös úton című vallástudományi konferencián³⁶

Főtisztelendő urak!

Tisztelt hallgatóság!

Szép Ernő:³⁷ *Imádság* (részlet)

*„Ki ülsz az égben a vihar felettén,
Istenem hallgass meg most engemet.*

*Hozzáúd megy szívem, ajkam csak dadog,
hazámért reszketek, magyar vagyok!*

A népekkel, ha haragod vagyon,

³⁶ Az előadás eredeti megjelenési helye: <https://zsima.hu/2022/05/24/a-szentirasi-kozos-uton-prof-dr-rona-tamas-forabbi-beszede/> 2022. május 24.

³⁷ Szép Ernő (1894–1958), született Schön Ezékiel, magyar zsidó író, költő, drámaíró, a 20. század első fele magyar irodalmának jelentős alkotója. Életéről és munkásságáról lásd bővebben: Vida Lajos: *Szép Ernő élet- és pályarajza*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 2007.

a magyarra ne haragudj nagyon.

Ne haragudj rá, bűnét ne keresd.

Bocsátsd meg neki, sajnáld és szeresd.”³⁸

Ez a mai nap ünnepnap! Azért, mert együtt vagyunk, és a gondolatainkat megosztva, egymást erősítve haladunk a Szentírási közös úton. Ezekben a napokban és hetekben, két év után lassan szabadulva a koronavírus-járvány elválasztó súlyától, a Szentírási ige az, ami erőt ad és iránymutatást. Van egy különleges fogalom a zsidó hagyományban, amely átszövi a mindennapi kapcsolatainkat, és ez a keresztény-zsidó hagyományban is számos ponton megtalálható. De mi ez a gondolatsor?

Olvassuk a Talmud Szanhédrin traktátusában,³⁹ a babilóniai korban élő Amora, valamikor a II. és V. század között alkotó rabbi Abahjabbé⁴⁰ rabbi megfogalmazását. Így szól:

³⁸ Szép Ernő *Imádság* című verse a költő 1916-os, *Élet, balál* című verseskötetében jelent meg először.

³⁹ Szanhédrin traktátus 97. oldal, B verzó.

⁴⁰ A Talmud korának mestere, tanítója.

*„Minden korban, minden időben, ezen a világon, ebben a korban létezik harminchat igaz ember”.*⁴¹

Keresztények, zsidók és vallástól függetlenek, akik olyan különleges, a Jóteremtőtől rájuk ruházott szolgálatot hordoznak, amelyet úgy nevez a közös hagyomány, hogy az Örökkévaló dicsfénye ragyogja be őket. Amikor Mózes lejön a Sínai-hegyéről, akkor a glória, az isteni dicsfény nem csak a feje fölött van, hanem a glórióla az egész arcáról sugárzik. Harminchat olyan ember, akik minden korban a tetteikkel biztosítják a világunk fennmaradását. Erre van a Szentírásból Jesája⁴² prófétától egy különleges mondat, amire évezredek óta hivatkozik a hagyományos rabbinikus irodalom. Így hangzik:

⁴¹ A harminchat igaz ember motívumáról a zsidó vallási irodalomban lásd bővebben például prof. dr. Schönér Alfréd főrabbi tanulmányát: Schönér Alfréd: *Adalékok a „Harminchat igaz ember” legendájának motívumtörténetéhez.*

<https://or-zse.hu/hacofe/vol6/soner-adalekok-igazember2010.htm>. Letöltés ideje: 2022. május 18.

⁴² Jesája könyvének 30. fejezete, 18. vers.

*„hogy boldogok azok, akik hisznek neki” – אַזאַז אַז
Ö.valónak.*

A neki szó úgy hangzik héberül, hogy Ló, ami a betűk szerint Lámed-Váv. Nagyon izgalmas, hogy abban a korban, amikor elkezdt megszületni szkriptúrában a héber szentírás, akkor még nem léteznek azok a fogalmi rendszerek, amelyeket mi már jól ismerünk, mint az arab vagy a római számok, helyette a héber ábécé létezik. Ebből kifolyólag a héber ábécé betűihez számérték is társul.⁴³ Nem lehet tudni, hogy ki ez a harminchat igaz ember, ám az tudható, hogy milyen archetípusokhoz tartoznak. Gershom Scholem,⁴⁴ a 20. század második felének kiemelkedő zsidó filozófusa azt mondja a rabbinikus hagyományok tanulmányozása után, hogy három ilyen archetípus van, amelyek jelen vannak keresztyén és keresztyény

⁴³ A héber betűk számértékéről és szimbolikus jelentéséről lásd Oberlander Báruç főrabbi kommentárját. Oberlander Báruç: *A héber betűk titkai*. <https://tfilin.hu/a-heber-betuk-titkai-oberlander-baruch/> Letöltés ideje: 2022. május 17.

⁴⁴ Gerschom Scholem (1897–1982), német születésű izraeli filozófus, kabbalakutató, a XX. század egyik kiemelkedő zsidó gondolkodója.

testvéreinknél, és megtalálhatók a zsidó vallásban is. De mi is ez a három archetípus?

Az egyiket úgy nevezi a talmudikus irodalom, hogy Talmud Cháhám, azaz a bölcs tanítvány. Ők azok – legyenek lelkészek vagy hétköznapi emberek –, akik folyamatosan tanulják és tanítják a Szentírást. Folyamatosan gondolkodnak a szívükben a jóteremtő állandó himnuszáról.

A második archetípust Gershom Scholem „Cádik”-nak, azaz igazaknak nevezte.⁴⁵ Az igazak azok, akiknek a lelkét az Örökkévaló megérintette, akik olyan közel állnak hozzá, hogy bizonyos pillanatokban az idő fátyla mintha fellebbenne a szemük előtt, és talán olyan kontextuális tereket tudnak mutatni a híveknek, ismerősöknek, ami egész új megvilágítást hoz, valami igazán ősit,

⁴⁵ Gerschom Scholem egyik ehhez kapcsolódó tanulmányát lásd: Gerschom Scholem: *The Tradition of the Thirty-Six Hidden Just Men*, in uő, *The Messianic Idea in Judaism and Other Essays on Jewish Spirituality*, ford. Michael A. Meyer, New York Schocken Books, 1971, 251–256.

valami igazán emberit, ami a teremtett világ alapját képezi.⁴⁶

A harmadik archetípusba tartoznak az úgynevezett Hászidok, vagyis jámborok.⁴⁷ Olyan szeretettel élik az életüket, hogy a cselekedeteikkel imádkoznak. Amikor úgy szeretik a felebarátjukat, mint a saját édes szüleiket. Úgy fordulnak minden emberhez, olyan nyitott lélekkel és szívvel, amely Pontifex maximusként,⁴⁸ hídépítő mesterként fogja össze ezt a közeget.

Ez a harminchatos szám átszövi a zsidó hagyományt.⁴⁹ Amikor Ádámot megteremti az

⁴⁶ A „cádik” szó a héber „cedek” (צדק), azaz *igazság, igazságosság* szó származéka, és a zsidó vallásban elsősorban olyan emberekre használják, akik viselkedésükkel, elmélyült hitükkel, tiszta, makulátlan erkölcsiségükkel és a tórai parancsolatok hibátlan megtartásával élik az életüket.

⁴⁷ A hászidizmus egyébként a zsidó vallás egyik ma is létező, a 18. században alakult irányzata.

⁴⁸ A Pontifex maximus az ókori Rómában a római vallása főpapjának titulusa volt. Szó szerint jelentése legfőbb hídépítő (mester), az elnevezés pedig szimbolikusan arra utal, hogy a vallási vezető mindenkor hidat képez az istenek és az emberek között. Az ókori római vallásról lásd bővebben: Ürögdy György: *A régi Róma*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1963.

⁴⁹ Lásd például: Kiss Endre: *A világ pillérei – az etika pillérei. Az igaz emberek legendája, mint etikai narratíva*, Hacofe, 2010.

Örökkévaló, akkor azt tanítja a hagyomány, hogy harminchat órán keresztül gyönyörködik az első ember a fényben. Aztán amikor a harminchatodik óra letelik, akkor az Örökkévaló odahozza Ádámnak az emberiség teljes történetét tartalmazó Idő könyvét, és a lapok elkezdenek gyorsan peregni. Az egyik pillanatban Ádám egy képet lát, és azt mondja: „itt álljunk meg!” Egy kisfiú arcát látja, de az Örökkévaló pörgetné tovább a könyvet, azonban Ádám nem engedi. Miért lehet olyan fontos? Mi az a tűz a szemében, amelyet látott? Azt mondja a Jóteremtő: „ne foglalkozz vele, őt nagyon korán magam mellé fogom emelni”. De Ádám üti tovább a vasat!

Tudjuk, hogy a legidősebb ember Matuzsálem volt a maga 969 évvel,⁵⁰ de a legidősebb embernek Ádámnak kellett volna lennie. Azt írja a zsoltári irodalomhoz tartozó rabbinikus kommentár, hogy 1000 éve lett volna Ádámnak. De tudjuk, hogy Ádám 930 évesen visszaadta a lelkét a Teremtőnek. Hova tűnik ez a 70 év? Azt mondja a hagyomány, hogy Ádám a

<https://or-zse.hu/hacofe/vol6/kisse-avilagpillerei-igazember2010.htm>. Letöltés ideje: 2022. május 19.

⁵⁰ Móz1 5:21–5:27.

saját életének éveiből ad át ennek a kisfiúnak. Ez a kisfiú nem lesz más, mint Dávid király.⁵¹

Sok jeles személyiség fordul a harminchatok fogalmához. Most egy nagyot ugrunk az időben, Prágában vagyunk, a híres Löw rabbi⁵² udvarában, aki a Gólemet alkotta.⁵³ Ő maga egyik művében azt írja, hogy amikor a Lamed-Vávok egyike meghal, a lelke a világ alkotójának a magasságába, a mennyekbe emelkedik, a Mindenható tízezer éven át melengeti a kezében, hogy a szenvedés jege leolvadjon róla. A Lamed-Vávok szellemisége hasson át bennünket ezekben a nehéz időkben is, mert a határainknál háború dúl, és a gondoskodó, szerető Örökkévaló kegyelme bennünk is virágokat kell, hogy hajtson. Ez a testvériség az egyházak és a hívő emberek összefogása a veszedelemben. A

⁵¹ Brésit Rabá, Midrás-gyűjtemény.

⁵² Júda Löw ben Becalél (1512 és 1526 között–1609), prágai rabbi, korának kiemelkedő vallástudósa, a prágai zsidó városrész polgármestere, aki a zsidó hagyomány szerint gólemet, azaz életre keltett agyagszobrot alkotott. Életéről lásd bővebben például: Nathan Grün: *Der hohe Rabbi Löw und sein Sagenkreis*, Brendeis, Prága 1885.

⁵³ A gólem alakjáról a zsidó vallásban lásd bővebben: *Moshe Idel: Golem. Jewish Magical and Mystical Traditions on the Artificial Anthropoid*, Albany, State University of New York Press, 1990.

gyűlölködéssel szemben sosem népeket, nemzeteket, vagy népcsoportokat ítélünk el, mert az csak gyűlölethez vezet, ami pedig a háború lelki tápláléka. Amire szüksége van, az a jószándékú emberek millióinak közös fellépése a kegyetlen pusztítás ellen. Bátor kiállás, hitünk megvallása, a hitben gazdag élet tisztasága, öröme és életere, amelyből erőt merítünk. És erőt merítünk az Örökkévalóból és egymásból.

A Magyarhoni Zsidó Imaegylet tíz egyházi személy által hívattatott életre, ami önmagában is különleges. A ZSIMA fontosnak tartja, és feladatának tekinti, hogy újra megerősítsük azt az alapelvünket, hogy a neológ zsidóság mindig is a magyar nemzet szerves részének tekintette önmagát. Keressük, hogy hogyan tudjuk szolgálni a nagyobb családunkat, a nemzetünket. A ZSIMA az egyetlen olyan vallási szervezet, melynek hitközségei vannak Kárpátalján és Erdélyben egyaránt.⁵⁴ Fontos a határozott, tiszta beszéd és az elköteleződés a veszélyben, hiszen bajban elveszünk a nemzet egysége nélkül. Ennek

⁵⁴ Lásd: *Tárgyalások határon túli zsidó hitközségek vezetőivel*, <https://zsima.hu/2021/01/13/targyalasok-hataron-tuli-zsido-hitkozsegek-vezetoivel/>. Letöltés ideje: 2022. május 18.

erősítése az egyházak, a vallási közösségek kötelessége. Meggyőződésünket a szekuláris és néha a hitét vesztett, önzésre hajlamos világban az önkéntes jóság cselekedeteivel erősítjük, és az őszinte beszéd, barátság felemelésével az embertársaink közé. Kiállunk a nemzetünk egysége, a vallásos értékrend növelése, a határon átnyúló vallásközi párbeszéd gyakorlása és a keresztények és a zsidók közti együtt gondolkodás mellett.

Nekünk van közös reményünk. Ez a fény a legnehezebb és a legsötétebb pillanatokban is reményt kell, hogy adjon. Kétezer évvel ezelőtt elpusztul a Második szentély.⁵⁵ A talmudikus irodalom egy történetet hoz a Második szentély utolsó főpapjától, akit kimentenek a tanítványai egy koporsóból, az égő, lerombolt városból. A főpap visszatér, amikor elül a harc. Látja az üszköt, a romokat és a még mindig parázsló darabokat az egykori szentély helyén. A szíve, érzi, megszakad, könnyek peregnek le az arcán, és felemel a Szentek szentélyének belső csarnokából egy törött

⁵⁵ A Második Szentély pusztulásáról lásd bővebben: S. J. D. Cohen: *The destruction, from Scripture to Midrash*, Prooftexts, 1982/1, 18–39.

fadarabot, és ebbe a fadarabba karcolja bele keservesen a Tetragramot, a világ alkotójának négybetűs nevét: Jod, Hé, Váv, Hé.⁵⁶ A fadarabot beleveti a romokon még mindig égő tűzbe. Tudjuk, hogy a fizika törvényei szerint minek kellene történnie: a tűz elemésztene a fát, de azt írja a Talmud, hogy csoda történik, mert a tűz nem emészti el a fát, hanem újabb négy héber betűt rajzol az Örökkévaló neve helyére: Chet, Jod, Jod és Mem, vagyis Hájim, azaz az élet.

Mi itt valamennyien a közösségért dolgozunk, és a szervezetünkön belül és azon kívül arra lettünk ítélve, hogy mi legyünk a reménység, és bennünk él az Örökkévaló igéje.

⁵⁶ A Tetragramról/Tetragramatonról lásd bővebben: *Biblia Hebraica* (BH, BHK), szerk. Rudolf Kittel, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, (BH1:1906, BH2:1913, BH3:1937).

Emlékbeszéd Raáb András, a Kecskeméti Zsidó Hitközség elnökének temetésén⁵⁷

S áll a Szentírásban, könyvekben:

„*Hiné áni mévi bohém ruáb vibijiszem*”

azaz:

„*Íme, én hozok belétek szellemet, hogy feléledjetelek.*”⁵⁸

Búcsúzni jöttünk, és úgy érezzük, hogy ennek a búcsúzásnak nem most lenne itt az ideje. Úgy érezhetjük, hogy közös időt veszítettünk el, amit már nem tudunk veled együtt tölteni. Elképesztő kegyetlenséggel rohan az idő. És most, amikor téged kell, hogy búcsúztassunk, ennek a teljes terhét, ennek a súlyát mindnyájan megpróbáljuk felfogni, a felfoghatatlant, átérezni az átérezhetetlent.

⁵⁷ A beszéd eredeti megjelenési helye: <https://zsima.hu/2022/05/29/igy-bucsuztunk-raab-andrastol/> 2022. május 29.

⁵⁸ Ezékiél 37. 1–7

Raab András. Erre a világra érkeztél, hogy sok örömet adhass! 1952. október 6-án, 5713. Tisri⁵⁹ hónap 17-én. És nem vártad meg a kerek hetvenet, az október 6-át, amire a közösség már annyira készült, hanem az Örökkévaló az ő végtelen tudásából fakadó kegyelemmel úgy döntött, hogy maga mellé emel.

Ahhoz, hogy meg tudjuk egyáltalán érteni a te szereteted a családod és a közösséged felé, fel kell, hogy idézzünk egy aranykort Kiskunhalas életéből, amely 1873-ban csúcsosodott ki. Volt egy tanítója a közösségnek, Grósz Mór, aki alkotott valami egészen nagyszerűt.⁶⁰ Elkészítette a saját korát megelőzve messze a Szentélyt, a jeruzsálemi szentélyt maketten apró, pici épületekben, különböző szertartási kegyzereivel. Ez annyira különleges volt, hogy 1873-ban Bécsben, a világkiállításon elnyerte az első helyet. Magyarország, sőt egész Európa Kiskunhalasra

⁵⁹ Tisri (תשרי) hónap a zsidó naptár hetedik hónapja.

⁶⁰ Grósz Mór pályájáról lásd bővebben: Végső István: *Futóhomokról Venezuelába — a kiskunhalasi Grosz-család rövid története*. <https://neokohn.hu/2019/09/18/futohomokrol-venezuelaba-a-kiskunhalasi-grosz-csalad-rovid-historiaja/>
Letöltés ideje: 2022. május 2.

figyelt. Itt volt Trefort Ágoston, a korabeli kultuszminiszter.⁶¹ Itt volt Szász Károly püspök,⁶² és valamennyien a halasi közösség tanítójának a szavait lesték.

140 évvel később hálát adunk az Örökkévalónak azért, hogy a te szíved lehetővé tette, hogy a Kiskunhalasi Zsidó Hitközség⁶³ és a környező települések zsidósága, és nem zsidósága, akik figyelő, érdeklődő szemmel kísérték a te munkádat, fejlődjenek, mert te mindenkinek ajtót nyitottál. Bárki megérkezett Kiskunhalasra, te ott voltál a kapuban, karon fogtad, bevezetted, bevezetted a Te szentélyedbe Icához egy kávéra, egy ásványvízzel leültetted a konyha előtt a kis

⁶¹ Trefort Ágoston (1817–1888), magyar kultúrpolitikus, 1872 és 1888 között Magyarország vallás- és közoktatásügyi minisztere. Pályájáról bővebben lásd: Mann Miklós: *Trefort Ágoston élete és működése*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.

⁶² Szász Károly (1829–1905) református lelkész, hittudós, költő és műfordító, 1884 és 1903 között a Duna-melléki református egyházkerület püspöke.

⁶³ A Kiskunhalasi Zsidó Hitközség történetével és jelenével kapcsolatban lásd a hitközség honlapját: <https://www.kiskunhalasiszidosag.hu/bemutakozunk.php>.
Letöltés ideje: 2022. május 2.

asztalnál az érkezőt, és megkérdezted figyelemmel és szeretettel: „Hogy vagy? Mi történt veled?”

Aki idejött Kiskunhalasra, legyen az a város polgára, mindig kerested, hogy hol tudsz segíteni? Hol tudsz valamit tenni a közös gondolkodásért, a közös építésért, azért, hogy a te számodra legszentebbek a gyermekeid és az unokáid számára jövőt biztosíts.

Az ég is sír velünk, merthogy nem is emlékszünk arra, hogy a város építéséért a zsidó hitközség vezetője, vagy bármelyik tagja Pro Urbe-díjban részesült volna. És bár hallottad a jó hírt, de átvenni már nem tudod az elismerést.⁶⁴

1952. október 6-án születél Kiskunhalason. Drága édesapád, Raáb Gábor, kereskedő és lakatos, imádott édesanyád, Berger Jolán pedig otthon nevelve az öt gyereket, az öt testvér szeretetben, odaadásban és sok nélkülözésben, és még több áldozathozatalban. Drága édesapádat hamar elvesztetted. 56 éves volt, és a szíve vitte el. Az öt testvér, Aranka, Judit, Zoltán, András és

⁶⁴ Raáb András nem sokkal a halála előtt részesült Pro Urbe-díjban. Lásd: <https://halasmedia.hu/rovatok/kozelet/babud-jeno-es-raab-andras-kapja-iden-a-pro-urbe-dijat>. Letöltés ideje: 2022. május 1.

Tibor. Mára sajnos már csak te szeretett, imádott öcséd, Tibor van velünk. Emlékszünk valamennyien, hogy milyen elmondhatatlan fájdalmat jelentett elveszíteni Arankát.

Az elmúlt évek még inkább közelebb hoztak benneteket. Tiborral kerestétek a közös pillanatokot, hogy hogyan tudtok még inkább gondoskodni a másiktól. Hogyha fájt az egyikőtöknek, az fájt a másiktak. Hogyha az egyikőtök mosolygott, a másikt arcán is mosoly jelent meg. A gyerekekévek Kiskunhalason tartanak. Itt végezted az iskoládat. Együtt laktatok, a család. Együtt bújócskáztatok, fára másztatok, minden egyes követ Halasnak a szívedbe vésted.

És ezért ez a város egy szent helyé vált a számokra.

Az iskolás éveidben mindig örömmel emlékeztél vissza, hogy mennyire szeretted versenyszerűen úszni, és hány bajnokságon remekeltél kiváló eredménnyel. Az unokáid, akik most itt vannak, a te utadon járnak, követik a nagypapát szívben, lélekben és természetesen a sportban is. Ezért is nagyon büszke volt rátok.

A nyolcadik osztály elvégzése után ipari szakmunkásképző iskolába iratkozott be, ahol

géplakatosként végzett. 1970 és 1973 között pedig az NDK-ban dolgozott. András kiválóan beszélt németül, itt tanulta meg. A szakmájában elismerést és megbecsülést szerzett. Hazatérése után a katonai szolgálatát Baján töltötte, műszaki alakulatnál 1974-től 1977-ig. Majd ezt követően megismerte első szerelmét, a drága feleségét, Sugár Szonja Zsuzsannát, és az ő három gyönyörű fiát.

Öten egy nagy családként, szeretettel életemek Zsolttal, Nándival és Rolanddal. Majd a homlokodra az ékkövet drága fiatok megszületése helyezte föl, amikor 1986. május 27-én megérkezett Gábor. Rajongással, az édesapa szerető gondoskodó tekintetével kísérted az útját. Gábor! Bár most apa nem lehet itt, hogy átöleljen fizikailag, lélekben és szellemben, bárhova vett a sors, az ő lelke, egy szilánkjá ott él benned, és bárhova mész, ő veled lesz. Ugyanúgy, ahogy Zsolt, Nándi, Roland, a család és a közösség.

1999-ben a Jóteremtő úgy döntött, hogy imádott feleségedet, Zsuzsát magához emeli, s a lelkednek a felét felvitték, felemelkedett az egek magasságába. Ez pótolhatatlan veszteség volt a te egész életedben.

Ica jelenléte az utolsó pillanatig kitartott, veled volt. Kéz a kézben, egymásra támaszkodtatok, halk, csöndes szeretetben éltetek.

A katonai évek után Kiskunhalason Glück Józsefné szaküzletében helyezkedtél el nagy örömdre. Majd az itt eltöltött évek után 1980-tól piacolni kezdtetek. Ám ez az élet sem volt könnyű. Kora hajnalban kelni, odaérni, akár sok száz kilométeres utazás után kipakolni fáradtan, miközben a fél szemed a gyerekeken, feleségeden, éjszaka utazva, és intézni az ügyes-bajos dolgokat.

Sok gyönyörű emléket kötődik ezekhez az évekhez. Rengeteg barátság szövődött. Önzetlen segítség. Bárki kér tőled segítséget, bármilyen rászorultságból, Raáb András sosem tétovázott. Mindig megfogta a szekeret, felemelte, ha kellett, hordta a dobozokat, ha kellett, megfogta az embert. Nem tudtak olyan kérdéssel hozzád fordulni, kéréssel, amelyben te nem segítettél. Legyen bármiről is szó!

Közel 35 év megfeszített munka után mentél nyugdíjba, de ez csak fogalom volt a számodra, mert a nyugdíjas évek mozgalmasan teltek. Az egyik nagy szenvedélye volt a cukorkagyűjtés. Több nagy szervezetnek is a tagja voltál, és amikor

riportot készítettek veled, és megkérdezték, hogy hány különböző országból van cukordoboz vagy tasak, akkor mondtad, hogy 70 országból közel 30 ezer cukros tasakból áll a gyűjteményed.

És amikor a cukorgyűjtők társaságáról beszéltek, akkor mindig mondtad, hogy a társaság neve „huncut” a rövidítés alapján, és eközben pedig huncutul mosolyogtál. Ez a 30 ezer darab cukros zacskó több mint másfél mázsa cukrot jelent. Ha ezeket a cukorszemeket egyenként különválasztanánk, akkor talán elkezdhetnénk megközelíteni a szívedben a közösség minden tagjának a helyét, amilyen szeretettel fogadtad az utolsó pillanatokban is valamennyiüket.

25 év! 25 éven keresztül vezetted a Kiskunhalasi Zsidó Hitközséget. A zsidó hagyomány azt kérdezi, hogy mit is jelent ez a 25 héberül? Azt tanítja a rabbinikus irodalom, hogy amikor a makkabeusok meg tudtak pihenni a „chanuka: chanu kaf-hé”, akkor ez azt jelenti, hogy pihenés 25 év munka után.

Arany János a következőképpen ír:

*„Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;*

*Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul,
Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,
Amint időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
Óhajt, remél, hisz és imádkozik.’⁶⁵*

A Kiskunhalasi Zsidó Hitközség 1985-ben választott meg előjárósági tagjává, majd 1998-ban elnökévé. Ezt a tisztséget a mai napig betöltöd. Elnökséged idejében arra törekedtél, hogy a zsidó hitközség mindig fejlődjön és gyarapodjon. Ebben a teljes közösség ott állt melletted.

Mindig nagyon nagy örömmel gondoltál a Kiskunhalasi Zsidó Nyári Fesztiválra, amelyből tizennyolcat volt lehetőséged megrendezni, felépíteni, kitalálni, megszervezni, lelkületet adni a város mindennapjaihoz, kinyitva a zsinagóga

⁶⁵ Az idézet Arany János Széchenyi István emlékezete című verséből való, annak huszonnegyedik versszaka. A versről lásd bővebben Balázs Géza tanulmányát. Balázs Géza: *A legnagyobb költő a legnagyobb magyarról*, Magyar Nyelvőr, 2017/2, 216–233.
http://epa.oszk.hu/00100/00188/00087/pdf/EPA00188_magyar_nyelvor_2017_02_216-233.pdf Letöltés ideje: 2022. május 1.

kapuit, és a város apraja-nagyjai közül vendégül látni mindenkit előadásokkal, koncertekkel, beszélgetésekkel, keresztény-zsidók párbeszéddel, olyan gondolatokkal, amelyek, ha közösen tesszük, a legvastagabb falakon is keresztülhatolnak.

Végezetül pedig az utolsó bő tíz évben pedig a Halasi Zsidó Nyári Tábor, amely nemzetközi hírűvé vált, és ahova az ország minden pontjáról és határon túl is számtalan gyerek jött, megélhette a zsidóságát, együtt imádkoztál velük. Minden hajnalban gondoskodtál arról, hogy legyen ropogós kalács, ropogós kifli, hogy ne legyen éhes pocak, és hogy a gyerekek mindig csillogó szemmel néztek az elnök bácsira, a nagypapára, aki mindenkinek a táboron belül a nagypapájává vált. Mindig megfogtad egy-egy gyerek kezét, segítettél neki helyet találni.

És a másik nagy szerelemed, az pedig Izrael, ahova oly sok utat szerveztél keresztényeknek és zsidóknak, hídépítőként, hogy a közösségeinket még közelebb tudtad egymáshoz vinni, a Szentföld áhítata itt Kiskunhalason is jelen volt az utcákon. A közösségek tagjai találkozhattak egymással, a közös emlékek, a közös hittétel, az Örökkévaló kegyelme és a te munkád által.

Nem olyan régen egy veled készült interjúban megkérdezték tőled, hogy mik a céljaik és mik a terveik, és te a következőt válaszoltad „A következő generációkban látom a jövőt, a gyermekeimben és az ő gyermekeikben. Nekik kell majd a stafétabotot átvenni. A gyermekekben látom a jövőt, melyet most építünk nekik.”

És így olvassuk Sámuel I. könyve 20. fejezet 18. versét:

„Vönifkádtá ki jipokéd mosávechá?”

azaz:

„És hiányozni fogsz, mert üres lesz a széked.”

Áhítattal mondtad az áldásokat. Imádkoztál a családodért, a közösségünkért. Most pedig üres a zsinagógai helyed. De valahogy talán azt érezzük, hogy velünk vagy most is. És ez kell, hogy bízasson bennünket, hogy folytassuk a történetet, mert ez az Utódok Reménysége. Te, aki álmodó voltál, nekünk kell folytatnunk ezeket az álmokat. Gyerekeidnek, menyeidnek, unokáidnak,

a közösségeknek. És ezeket az álmokat a kiskunhalasi közösségnek kell tovább álmodnia.

Búcsúznak tőled drága, egyetlen szerelmes fiad, Gábor, akire oly büszkén tekintettel operaénekesként a diplomaátadóján, hogy milyen okos, talpraesett, bölcs felnőtt férfivé lett, aki támasza lett édesapjának és öröme.

Drága Tibor, Tibi! Bármí történik is, András ott él benned. A gyerekekben és az unokákban, amikor magadhoz öleled őket és megcsókolod, a tekintetükben fogod látni András tekintetét. Ica, Bea, a gyerekek, Éva, Szilvi és a család. Zsolti, Erzsí és a család. Nándi, Babi és a család. Roland, Ingrid és a család. Igen Drága Ica! Bármiről is volt szó, társként fogtátok a egymás kezét, és az a szeretet, ahogy András rád nézett, nem múlhat el.

A Kiskunhalasi Zsidó Hitközség, a MAZSIHISZ területi csoportja, dr. Feldmájer Péter, prof. Grósz Andor, Bermann Dávid, a Róna család, a barátok, az ismerősök, a volt kollégák a piacról, a vásárból olyan sokan vannak, hogy felsorolni őket nagyon nehéz lenne. Gábor mellett a legfontosabbak az unokák, akik bearanyozták a nagypapa minden egyes pillanatát. Gréti, Dorina, Rafi, Lázár, Regó, Rebeka, Lia És amikor a Babival

beszéltem, ő mondta, hogy András megvárta, hogy Rafi, Lázár, ti elballagjatok. Őrködni fog felettetek, ott lesz mellettetek!

Láss túl a falakon! **„Minek nektek ez az egész szolgálat?”⁶⁶**

A Misna születése, amely a szóbeli szentírás alapja, és Juda haNaszi, aki kodifikálja, és kánonba foglalja a hat rendjét a misnának, Cippori városában él, és alkot, miközben a körülötte lévő tér sokszínű. A történelemnek folyamatosan mozgó és változó elemei veszik körbe. Azon a helyen, abban a korban, mégis megszületik a Misna hat rendje.

Higgyük el, hogy ez egy elképesztő vállalkozás volt. Mindig látni a célt, ami felé haladni kívánunk. Nézzünk körbe és ne csak a négy falat lássuk. Érezzük és érzékeljük, hogy a zsidó hagyomány megérint és megszólít bennünket.

Lássunk túl a falakon. S miközben emlékezünk a Hágadá gondolatára, arra is emlékezzünk, hogy nem csak nekünk van humorérzékünk, hanem őseinknek is volt. A hágadában találkozunk a 4 fiúval – az első a bölcs,

⁶⁶ A tanítás eredeti megjelenési helye: <https://zsima.hu/2022/04/14/lass-tul-a-falakon/> 2022. április 14.

a második a rossz, a harmadik az együgyű, a negyedik, aki kérdezni sem tud.

„Minek nektek ez az egész szolgálat?” – kérdezi a második fiú, a rossz.

A rabbinikus irodalom szarkazmussal válaszol erre a kérdésre:

„Ha olyanok lettünk volna, mint te, még mindig Egyiptomban lennénk.”

Keress egy pár szép kavicsot!

A régmúlt homályból egy szép hagyomány történetét mesélem el nektek végezetül.

A legkisebb gyermek, akinek a feladata volt a Ma nistáno négy kérdésének a feltevése, aki aztán az afikajmon keresést vezette, az ő feladata széder este előtt már elkezdődik a takarítás során. Megkéri a nagymama és a nagypapa, hogy menjen ki a ház kapuján és keressen egy pár szép kavicsot. Ezeket a kavicsokat összegyűjtve, hazaérkezvén beletették egy felhevített rézmozsárba, ahol aprólékosan összezúrták. Az így keletkezett kövecskék felhevülve szolgálták azt a célt, hogy alkalmassá,

azaz kóserré tegyük a környezetünket. Most lelkeink tüzeivel, melyben a szabadság utáni vágy ég, tesszük alkalmassá az otthonainkat, peszachra, a kivonulás ünnepére, s hogy együtt, egymást buzdítva hangozzon el:

Lösónó habó böJerusalajim!

Az ígéretünk a magasság felé emelkedjen!⁶⁷

Megemlékezés az 1848-as forradalomról és szabadságharcról

A neológ hagyomány kiemelkedő tanítómesterei ékkövekbe foglalták a magyarországi neológ zsidóság számára az 1848–49-es forradalom és szabadságharc jelentőségét.⁶⁸

A hagyomány szerint Kossuth egyik beszédében azt mondta:

„Húszezzeren vitézül harcolnak seregünkben. Tény, tagadhatatlan tény, írja a honvédegyletek főtitkárja, Mikár Zsigmond, hogy a honvédségünkben volt zsidók között – a saját számarányukhoz képest – több volt a kiváló egyén, Ott voltak a zsidó ifjak, 15 – 16 évesek épp úgy, mint a zsidó férfiak egész a hajlott korúakig és derekasan megállották helyöket, vetélkedve mind a másvallású

⁶⁷ A tanítás eredeti megjelenési helye: <https://zsima.hu/2021/03/13/az-igeretunk-a-magassag-fele-emelkedjen/> 2022. március 14.

⁶⁸ V. ö. Bernstein Béla: *Az 1848/49-iki magyar szabadságharc és a zsidók*, Budapest, 1898; *Zsidó honvédek 1848/49-ben*; Blau emlékkönyv, 1927, 90–116.

kortársaikkal. Nevüket és emléküket a halhatatlanság dicsősége illeti meg.”

A szegedi Nemzetgyűlés az 1849. július 29-i utolsó ülésén egyhangúlag kimondta a zsidók emancipációját a szabadságharcban tanúsított honszeretetük elismeréséül. A zsidóemancipációs törvény jelentős állomás nemzeti történelmünkben. Irányi Dániel szerint, az 1848–49-i „*magyar parlamentarizmus záróköve*”.

A magyar zsidóság szívében két otthon van együtt, egymás mellett. E szív kamráiban és pítvaraiban otthonként őrzi a Magyarhont és Izraelt. Nincs olyan magyar zsidó család, ahol a kokárda feltűzése, a trikolor, a Március 15-i emlékbeszédek, megemlékezések ne lennének a késői generáció számára is az emelkedett, büszke nemzethez tartozás mindenkori szimbólumai.

A szabadságot ünnepelve, a márciusi hősökre emlékezve, meg kell hogy szorítsuk egymás kezét. És fennen kell, hogy ígéretünk a magasság felé emelkedjen. Összetartozunk. És...

„...esküszünk, esküszünk,

hogy rabok tovább nem leszünk?

A zsinagógai kalendáriumról Pészachi tanítás⁶⁹

A zsinagógai kalendáriumot Luáhnak nevezzük. Ha megvizsgáljuk a különböző kultúrák és vallások időszámítását, látjuk, hogy például a keresztény Gergely-naptár, az úgynevezett polgári naptár egy Szoláris, azaz a nap alapján számított kalendárium. A 365 napos év 12 hónapból áll, a hónapok 30 vagy 31 naposak, a február, mindig 28, ám szökőévben 29 napos.

Egy polgári esztendőben az ünnepek úgynevezett mozgó ünnepek, tehát tudjuk, hogy a húsvét mindig vasárnap és hétfő. Azt azonban már nem tudjuk, hogy ezek a napok március 21. és 22-én vagy 28. és 29-én lesznek-e. Hasonló a helyzet a pünkösddel. Mindezekkel ellentétben a zsinagógai kalendáriumban az ünnepeknek pontos dátuma van.

Egy másik naptár az iszlám által használt úgynevezett Lunáris kalendárium, amely a Hold

⁶⁹ A tanítás eredeti megjelenési helye:
<https://zsim.hu/2022/02/16/a-zsinagogai-kalendariumrol/>
2022. február 16.

alapján számítja az évet, ez tehát úgynevezett holdhónapokból áll vagyis minden hónap 28 napos. Éppen ezért jelentős a csúszás a napalapú, szoláris és a holdalapú, lunáris kalendáriumok között. A legismertebb muszlim ünnep a Ramadán például ezért csúszik: néha tavasszal van, néha télen, de lehet ősszel vagy akár nyáron is.

A zsinagógai kalendárium az időszámítás előtti I. században nyerte el a végleges alakját, végső formájának kialakítása II. Hillél nevéhez kötődik. A mi naptárunk a fentiekkel ellentétben Luniszoláris, azaz mind a Holdat, mind a Napot, sőt bizonyos csillagokat például az Esthajnal csillagot is figyelembe veszi, így a zsinagógai hónapok 29 és 30 naposak. A zsinagógai év 353, 354 vagy 355 napból áll, vagyis a szoláris, napalapú és a luniszoláris zsinagógai kalendárium között 10–12 nap különbség van. Mivel a zsinagógai ünnepek pontos időponthoz vannak kötve, mint a zsidó újév, a Ros Hasana mindig Tisri 1-2 vagy az engesztelés napja, Jom Kippur mindig Tisri 10. Vagy ott vannak a zarándok ünnepek: Peszách mindig Niszán hónap 15-e.

A Tóra írja, hogy a hónapok az évszakokhoz is kapcsolódnak, például Niszán a tavasz hónapja.

Tegyük hozzá, a zarándok ünnepeknek mezőgazdasági jelentése is van. Például Peszách a kivonulás ünnepe, ekkor aratják a korai árpát és búzát. Sávuoót, a tóraadás ünnepe, ekkor aratnak. Végezetül ott a Szukkót, az őszbe forduló sátoros ünnep, ami már a betakarítás és szőlőszüret ideje. A fentiek alapján érzékelhető, hogy a zsinagógai kalendárium mennyire finoman és pontosan van hozzáillesztve az évszakokhoz és az ünnepekhez is.

A korábban említett 10–12 napos eltérést a II. Hillél által létrehozott kalendárium úgy harmonizálja, hogy felépít egy 19 éves ciklust, vagyis 19 évente hét szökőévet illesztett be. Magyarán a harmadik, a hatodik, a nyolcadik, a tizenegyedik, a tizennegyedik, a tizenhetedik és a tizenkilencedik évek nem 12, hanem 13 hónapból állnak. Azaz nem egy Ádár hónap van, ami a tizenkettedik hónap, hanem van egy úgynevezett Ádár Sáni, azaz második Ádár is. II. Hillél ezzel tette harmóniába a zsinagógai kalendáriumot.

Zájin Ádár Mózes születésének és halálának évfordulója. Amennyiben két Ádár hónap, azaz szökőév van, akkor ezt az emléknapot is a második Ádár hónapban tartjuk.

Mivel Purim ünnepe Ádár hónapban van, meg kell jegyezni, hogy amennyiben normális és nem szökőév van, akkor Purim így néz ki: első Ádár hónap 13-a Eszter böjtje, 14-e Purim, 15-e pedig Susán Purim. Ha azonban éppen szökőév van, mint most 2022-ben, akkor Purim átcsúszik a második Ádár hónapba.

Böjtöljön és imádkozzék minden bajban!⁷⁰

A Magyarhoni Zsidó Imaegylet megpróbálja bemutatni zsidóságunk egy-egy fontos sarokkövét úgy, hogy ez által bepillantást nyerhessünk a zsidó lélek mélységeibe, misztériumába. Közben pedig segítséget nyújtunk minden érdeklődőnek, aki el akar mélyedni mind a zsidó tudományokban és zsidó vallászetikában.

Nagyon fontos, hogy a XXI. század küszöbén a zsidóságról – ami a mindenkori emberiségnek alappillére – minden érdeklődő számára, elérhetővé és közérthetővé váljék.

Egyéni böjtök – táánit jáhid

„Abogyan a közösségnek parancskötelessége, hogy böjtöljön és imádkozzék minden bajban, ugyanígy kötelessége minden egyes embernek a böjt. Ha egyes ember akar böjtölni, azt már az előző napi minchában (délutáni ima) kell magára vállalnia. Ha több egymást követő napon akar böjtölni, habár a közöttük való éjjeleken eszik és iszik, elég azok

⁷⁰ A tanítás eredeti megjelenési helye: <https://zsima.hu/2021/07/18/bojtoljon-es-imadkozzekek-minden-bajban/> 2021. július 18.

egyszeri vállalása. Ha pedig nem egymás után következő napok után akar böjtölni pl. hétfő-csütörtök-hétfő, akkor minden böjtöt előző nap mincha imájában külön kell vállalni. Az egyéni böjtön szabad reggel a szájat kimosni.”

/Kicur Sulchan Aruch CXXVII. 1–6./

Böjt rossz álom esetén

„Ha valaki valamely álma miatt akar böjtölni, annak sem kell előre vállalnia böjtöt. A mincha főimádságában, a Smá Kolénu szakaszában elmondja az Ánénu imát. Ez is tízenkét órás böjt, vagyis napkeltétől a minchá ima utáni tart.”

/Kicur Sulchan Aruch CXXVII. 9./

A házasulandó felek böjtje

Az ifjú párnak a chüpe szertartás utánig kell böjtölni, aznap Napkeltétől. Ha túl későre tették a házasságkötést, akkor ehetnek valamit a csillagok feljövele után. Nem böjtölnek Ros Chodeskor – ha arra esik az esküvő, Áv hó 15-én, Sávuot másnapján, Svát hó 15-én, és Purim másnapján, kivéve Nisszán hó újholdját, mert akkor kötelező a böjt.

Tévét hónap nyolcadika

Eme böjt nem közösségi, hanem egyéni böjt, ezen belül is a jámborok böjtje (táánit cádikim) közé tartozik, melyet csak néhány közösségben tartanak. A hagyomány szerint ezen a napon fejezték be a T'nach lefordítását héberről görög nyelvre a Második Szentély fennállásának idejében II. Ptolemaios Philadelphos (ante 285-246) egyiptomi uralkodó utasítására Pharos szigetén. E mű az úgynevezett Hetvenes-fordítás vagy Septuaginta. A böjtölők e napon napkeltétől a mincha ima utánig nem étkeznek, és nem fogyasztanak folyadékot.

Tévét hónap kilencedike

Tévét hónap nyolcadikához hasonlóan az e napon tartott böjt sem közösségi, hanem egyéni böjt, s ezen belül is a táánit cádikok böjtje. A hagyomány szerint ekkor halt meg Ezra és Nehemia az ante V. században. Mint ismeretes, ők ketten voltak a babilóni száműzetésből visszatértek vezetői, az ő tevékenységük nyomán indult meg az élet a pusztává lett Júdában, s épült újjá a Szentély és Jeruzsálem városa. A böjtölők szintén napkeltétől a

minchá ima utánig tartózkodnak az étel- és italfogyasztástól.

Táánit bhorim – Az elsőszülöttek böjtje

Pészach ünnepe előtt – nisszán hónap tizennegyedik napján „*a férfi elsőszülöttek, akár csak az apának az elsőszülötte, akár csak az anyának elsőszülötte, böjtölnek erev peszachkor az esetben is, ha az erev sabboszra (péntekre) esik. Annak is böjtölnie kell, aki koraszülött, (ill. 30 napot nem élt) elsőszülött után született. Mindaddig míg az elsőszülött kiskorú (még nincs 13 éves és 1 napos) az apa böjtöl helyette.*”
/Kicur Sulchan Aruch; Pp:647./

Azért böjtölnek, hogy visszaemlékezzenek az egyiptomi elsőszülöttek halálára és a zsidó elsőszülöttek csodálatos megmenekülésére. A Tóra több helyütt említi, hogy minden elsőszülött fiút az Ö.valónak kell szentelni.

„Mert enyém minden elsőszülött; a mely napon megvettem minden elsőszülöttet Egyiptom országában, megszenteltem magamnak minden elsőszülöttet Izraelben, embertől baromig: enyéim legyenek. Én vagyok az Örökkévaló.”

/Mózes IV. könyve III.13./

Ellentétben azonban a környező népek szokásaival a zsidó elsőszülött fiúkat nem kell feláldozni, megölni, hiszen az emberi élet szent dolog, magától I.-től ered, de mindig emlékezni kell erre a különleges kapcsolatra. A böjt napkeltével veszi kezdetét és egészen napnyugtáig tart. Tilos az étel és az ital fogyasztása. A böjt utáni első étkezés az elsőszülöttek számára a széder esti vacsora.

„Hogy ezeknek valamely pl. a talmud egy traktusa befejezésének örömére rendezett micvalakomán szabad-e enniök, az a helyi szokástól függ.”

/Kicur Sulhan Aruch; Pp.:647./

A bölcsek rendelkezése szerint ezt a böjtöt “meg lehet váltani” valamely örömteli vallási eseményen való részvétellel. Ilyen például: egy talmudi traktátus tanulásának a befejezésekor tartott lakoma (szijum), körülmetelési szertartás (brit milá), házavatás (hánukát hábájit). Ilyenkor úgy rendezik a dolgokat, hogy a zsinagógákban éppen erev-pészachra essen egy maszechet befejezése. A sachrit után tartják az utolsó órát a maszechet

magyarázatából, az elsősülöttek részt vesznek rajta és az azt követő lakomán is. Így az elsősülöttek tanulással váltják meg a böjtöt, és a micva-lakomán való részvétel miatt már egész nap ehetnek.

Szlichot – Bocsánatkérő böjtök

Áv hónap 15-étől már tart a lelki felkészülés, amely szorosan összefügg az elul havi böjtökkel. Elul hónapban, Ros HáSánát megelőző vasárnaptól kezdve egészen újévig szokásban van böjtölni, mert az újév és az engesztelés napja közötti tíz napon, a tíz búbánó napon (ászeret jomé tsuvá) sokan böjtölnek, de a teljes tíz napból hiányzik négy nap. E négy nap: Ros HáSáná két napja, a közbeeső szombat (sábát suvá) és Jom Kippur előtti nap, mikor is tilos böjtölni. Ezért e napok helyett – ezeket megelőzően – négy napot böjtölnek. Vannak közösségek, hol az újévet megelőző vasárnaptól kezdve az összes napokon böjtölnek napkeltétől minchá ima végéig. Van, ahol csak négy napon; az első napon (vasárnap) az újév előtti napon (záhor brit) és a közbeeső hét második (hétfő) és ötödik (csütörtök) napján. Vannak olyan közösségek, ahol hétfőn és csütörtökön estig

(napnyugtáig) böjtölnek. Az étkezés és az ital fogyasztása ekkor tilos.

Sovavim tát – Betegségelhárító böjt

Minden szökőévben – tehát mikor az év egy hónappal hosszabb – az év telén, rendszerint tévét, svát és ádár hónapokban, azon nyolc hét csütörtöki napjain, mikor a következő hetiszakaszokat olvassuk a Tórából: Smot, Váera, Bo, Bösálách, Jitro, Mispátim, Trumá, Tcáve (MózesII. I.1.–XXX.11.) böjtölni szokás némely közösségekben. Ezen hetiszakaszok kezdőbetűi adják a ‘sovavim tát’ nevet. A bölcsek rendelkezése szerint ilyen hosszú évben, mikor a hétfő-csütörtök-hétfő böjtnapok is messze esnek egymástól, a terhes anyák egészségéért és a gyermekbetegségek elkerüléséért nyilvános könyörgéssel, imákkal összekötött böjtöt kell tartani.

Másik magyarázat szerint a sovavim szó huncut, pajkos gyermekeket is jelent, míg a két táv betű a táánit, a böjt szó eleje és vége, így a névben rejlik a böjt tartalma. Más vélemény szerint Jób könyvéből következik a böjt megtartása, mert itt olvassuk:

„...hátha vétkeztek fiaim és káromolták Istent szívéükben.”

/Jób könyve I. 5./

Ugyanis mikor Jób gyermekei hét napon át vigadoztak, aggodalmában kiáltott fel így az apa, és áldozatot mutatott be vélt vétkükért. Az áldozatok bemutatását napjainkban az imák helyettesítik, a vétkekre pedig a test sanyrgatásával (böjttel) emlékezünk. A csütörtöki (ötödik) nap azért is jó különösen ezen alkalomra, mert az Ö.való e napon teremtette a halakat. A halak pedig a szaporodás, sokasodás, a gyermekáldás ősi szimbólumai. Tilos az étkezés és italfogyasztás napkeltétől a minchá ima utánig.

Nehéz idők⁷¹

Siváászár beTámmuz – Támmuz hónap tizenhetedike

Támmuz hónap tizenhetedik napjához a zsidóság sok szomorú eseményt kapcsol, kiemelve gyászos mivoltát. A Misna, Táánit negyedik fejezete foglalkozik többek között eme gyásznappal:

„Öt dolog történt atyáinkkal siváászár betámmuzkor...”

„...siváászár betámmuzkor törtek össze a kőtáblák, és megszűnt az állandó, és áttörték a várost, és Aposzthémosz elégette a Tórát, és bálványt állítottak a Szentélybe.”

/Misna Böjt traktátus, IV. 1–2./

Mózes sziván hó hetedikén ment fel a hegyre, hogy átvegye a kőtáblákat, melyeken a Tíz parancsolat állt. A Tórában így olvashatjuk:

⁷¹ A tanítás eredeti megjelenési helye: <https://zsima.hu/2021/06/27/nehez-idok/> 2021. július 27.

„A harmadik hónapban, miután kivonultak Izraél fiai Egyiptom országából...”

/Mózes II. könyve XIX. 1./

A harmadik hónap sziván hava, s e hónap hetedik napján ment fel Mózes Színáj hegyére, s maradt ott negyven nap és negyven éjjelen át, hogy a nép megkapja az Ö.való parancsolatait, melyeket Kőtáblára vésett számukra.

„...hadd adjam neked a kőtáblákat, meg a tant és a parancsolatot, melyeket írtam, hogy tanítsam őket... és fölment Mózes Isten hegyére.” “...és szólította Mózes a hetedik napon...” “...és volt Mózes a hegyen negyven nap és negyven éjjel.”

/Mózes II. könyve XXIV. 12.,15.,18./

Mózes a hegyen maradt támmuz tizenhatodikán estig, és lejött onnan támmuz tizenhetedikén, s ekkor látta az aranyborjú körül táncoló embereket,
„...akkor föllobbant Mózes haragja, levetette kezéből a táblákat és összetörte azokat a hegy alján.”

A következő gondolat, mellyel a Misna foglalkozik: „*megszűnt az állandó*”. Jeruzsálem ostromának idején ezen a napon szűnt meg az állandó áldozat (korbán támid), mert nem volt már bárányuk, amit feláldozhattak volna. RAMBAM szerint ez az első Szentély idején történt, azaz ante 586-ban. Voltak olyan bölcsek, kik úgy vélekedtek, hogy ez a második Szentély ostromának idejében történt, 70-ben. Az első Szentélyt még Nabukodonozor babilóniai uralkodó seregei másfél éves harc árán áv hónap kilencedikén (tisá beáv) foglalták el, véget vetve az önálló zsidó államiségnek.

„...és áttörték a várost...” – írja a Misna. A rómaiak ekkor törték át Jeruzsálem falait a második Szentély idejében, 70-ben. (Az első Szentély pusztulása idején a városfalakat támmuz kilencedikén törték át: „*A negyedik hónapban, a hónap kelenczedikén...*” „*Áttöretett a város...*” /Jeremiás LII. 6.7./)

Júdeában a mómaiak elleni harcok Néro uralma idejében, 66-ban kezdődtek, ki legjobb hadvezérét, Vespasianust – a későbbi császárt – küldte a rebellió megfékezésére. A hősie ellenállás

dacára a római légiók győzelmesen vonultak az ország belseje felé és elkezdtek Jeruzsálem ostromát. Az új fővezér, Titus – Vespasianus fia és a későbbi utóda a császári trónon – légiói hódították meg végül is Jeruzsálemet. Az ostrom idején sikerült kijutnia a városból Rábbán Johánán ben Zakkájnak és létrehozni Javne városában a zsidóság fennmaradását, továbbélését biztosító tanházát, iskoláját.

„...és *Aposzthemosz elégette a Tórárt...*” – a Gemará bölcsei azt írják, hogy ezt a tényt hagyományként kapták elődeiktől. Feltehetőleg ez is ante II. században történhetett.

„...és *bálványt állítottak a Szentélybe.*” A hagyomány szerint ugyanaz az Aposzthemosz tette, a második Szentély napjaiban (feltehetőleg Antiochus Epiphanes uralkodása idején).

Valószínűleg ez a Makkabeusok felkelését megelőzően az ante II. században történt, mások szerint ez az első Szentély idejében Menáse király uralkodása alatt (ante 686-642) történhetett.

Támmuz tizenhetedikével kezdődik a három gyász hét (bén hámcárim – ezen napok emlékeztetnek minket az Első Szentély közelgő pusztulására, valamint arra, hogy a római légiók 70-

ben, Tammuz hónap tizenhetedikén áttörték Jeruzsálem városfalát és az idő előrehaladtával egyre közelebb kerültek a Szentélyhez, egyre közeledett a vég, a pusztulás, a zsidó államiság megsemmisülése.) E napon napkeltétől böjtölünk a csillagok feljöveteléig; tilos az étkezés és az italfogyasztás.

Béjn ha Mecorim – A gyászos Háromhét

A Tammuz 17-e és Áv hó 9-e közötti három hetet „Gyászos Háromhét”-nek hívják a „szorongattatás idején” vagy a „nehéz idők”, Jeremiás verse alapján:

„...mind az üldözői utólérték őt a szorosok közepette.”

/Jeremiás Siralmi I. 3./

Gyász-szokások vannak érvényben, egyre súlyosabbak, amint közeledik Tisá BeÁv, mégpedig három lépésben, három szakaszban:

1. Tammuz 17-től Áv hó Ros Chodes napjáig: nem vágatunk haját, nem borotválkozunk, nem rendezünk vigasságokat. Mi askenáz zsidók

házasságkötést sem tartunk egészen áv hó 10-ének délutánjáig, mert addig állt lángokban a Szentély.

2. Ros Chodes Áv-hó, azaz Áv hó 1-től Tisá Be Áv másnapjáig – ez a Kilenc Nap, jiddisül Nájnteg. Továbbra is tilos a nyiratkozás, borotválkozás, szórakozás, menyegzőtartás, ezenkívül tilos húst enni és bort inni, mert a Churbán, a Szentély pusztulása következtében nem áldozhatunk húst és nincs italáldozat.

3. Az a hét, amelyre Tisá Be Áv esik, a szombat kimenetelétől – az askenáz szokás szerint Áv hó első napjától – kezdve újabb tilalmak csatlakoznak az előzőekhez: tilos kedvtelésből fürdőzni, s az egész gyászhangulat nyomasztóbb. Nem költözünk be új lakásba, nem vásárolunk új ruhaneműt, mert mindez örömet szerez.

Bár a hústalan Kilenc Napokban vagyunk, szombaton kivételesen eszünk húst és iszunk bort, de azért nem függesztjük fel egészen a gyászt: új ruhát nem öltünk. Mocé-Sábátkor Hávdálát tartunk borral, de nem isszuk meg, hanem egy kisgyermeknek adjuk oda azt.

Egy kevésbé ismert Purim története⁷²

Budai Krónika – Megilat Ofen – a Budai Purim

1684-ben a keresztény seregek ostrom alá vették Budát (törökül: Ofen), hogy elűzzék a törököket, akik 1541-től fokozatosan elfoglalták, és az Oszmán Birodalom részeként megszállva tartották a várost. A keresztény hadak tervét azonban megghiúsította a törökök és a zsidók határozott ellenállása.

A budai szefárd zsidók keresztény erőkkal szembeni összefogása és fellépése nagy visszhangot váltott ki, különösen Olaszországban, ahol Rómában például zsidók nem merészkedtek ki az utcára, csak a pápai őrség védelme alatt, mert a nem védett személyek biztosak lehettek abban, hogy azonnal megtámadják, és esetleg meg is gyilkolják őket.

⁷² A cikk eredeti megjelenési helye: <https://zsima.hu/2021/02/24/egy-kevesse-ismert-purim-tortenete/> 2021. február 24.

Moncellis, Montaniana, Castel-Franco és Citadella városai Róma példáját követték. Padovában más volt a helyzet, mert ott zsidók és keresztények sok évszázadon át nyugalomban egymás mellett éltek és kereskedtek egészen 1670-ig, amikor éles zsidóellenes érzelmek törtek felszínre, a zsidók kereskedelmi sikerei miatti irigység következményeként. A konfrontáció eldurvulása egy szórólapra vezethető vissza, amit a hatóságok ugyan betiltottak, ám az ennek ellenére, a zsidók elleni mély ellenségeskedéshez vezetett; s amikor hír érkezett Buda zsidók általi védelmezéséről a keresztény seregekkel szemben, a látens gyűlölet lángra lobbant. A kapucinus Marco d'Aviano, aki két hónapot töltött el a Budát ostromló keresztény seregekkel a várán kívül, arra a kérdésre, hogy a zsidók hogyan szégyenítették meg a keresztényeket Budán, azt válaszolta, hogy a hír nem igaz. A padovai lakosság azonban nem volt hajlandó elfogadni ezt a választ, és széles körben terjesztették azokat a Budáról készült rajzokat, amelyek a gettó egyre tágasabb helyen helyezkedett el, s ez nagyban növelte a lakosság nemtetszését.

Ostrom alá vették a padovai zsidókat

Áv hónap kilencedikén a padovai zsidók szokás szerint összegyűltek, hogy megemlékezzenek a jeruzsálemi templom pusztulásáról és megtartsák éves böjtnapjukat. A padovai többséget azonban semmilyen magyarázat nem győzte meg abbéli elképzelésükről, hogy a zsidó böjt célja nem más, mint isteni segítséget kérni az akkor Budát védő törökök és zsidók érdekében, és imádkozni a császári csapatok vereségéért. Bár a zsidók értesítették a padovai hatóságokat, hogy gonosz tévhitről van szó, de hiába, magyarázatuknak nem tulajdonítottak jelentőséget.

1684. augusztus 20-án, vasárnap szájról szájra terjedt a hír, hogy Budát végre felszabadították. Előző nap Budáról érkezett Velencébe egy férfi, és az emberek a győzelem hírének hordozójaként tekintettek rá, tévesen. A padovai gettó szomszédságában összegyűlt lakosság a feltételezett győzelemtől felbuzdulva, kövekkel bombázta a zsidó lakásokat, és megpróbálta lebontani a gettó lezárt kapuit. Azokat a katonákat, akik megpróbálták lecsendesíteni a csőcseléket, kövekkel dobálták meg; mindazokat

pedig, akik megpróbáltak békét kötni, szemrehányásokkal támadták, mondván, hogy a zsidók bizonyára lefizették őket.

A zsidók maguk is megkísérelték pénz- és ételajándékokkal csillapítani az őrzöngő embereket, de semmi nem segített.

A városi bírák a legszigorúbb büntetést helyezték kilátásba azok számára, akik zsidókat támadtak meg, de figyelmeztetéseiknek nem volt súlya.

A zsidók úgy döntöttek, hogy segítségért folyamodnak a velencei dózséhoz, de amikor kinyitották a gettókaput, hogy elinduljanak hozzá, a tömeg beözönlött a gettóba, betörték a raktárakat, összetörték a zsinagóga ablakait.

Az ostromoltak eltorlaszolták házaik ajtaját, és várták a sorsukat. Végül az olasz és német vértés katonai különítmény tisztította meg a gettót a rendbontóktól. Ez még jobban feldühítette a lakosságot, és a csőcselék két vértés katonát megölt. A feszültséget fokozta, amikor egy padovai nő szörnyű felháborodással jelentette be, hogy a zsidók ellopták egyetlen gyermekét, hogy általa feltételezett rituális célokra felhasználják a vérének. A vérvád után a népharagnak már nem volt határa. A

tömeg, a nővel az élén a városházára rohant, és a legsúlyosabb büntetést követelte a meggyanúsított zsidó elkövetők számára. A városvezetés végül hatalmas pénzösszeg átadásával bírta rá a tömeget, hogy oszoljon föl. (A kedélyek lecsillapodása után a zsidó közösség a város vezetésének szerette volna ezt az összeget megtéríteni, ám ezt a polgármester nem fogadta el.)

A lakosság kérésére a katonaságot kivonták a gettóból. Amint erre azonban sor került, az emberek dühe újból kitört; a gettót ismét megtámadták és hatalmas ajtaját felgyújtották. A zsidók teljes rettegésben töltötték el az éjszakát, a védelmükre kijelölt őrkben nem bíztak meg, néhányan létrán másztak ki a gettó falain kívülre, keresztény barátaik házában menedéket keresve. Az erőszakos támadások folytatódását végül a hatóságok akadályozták meg, és kihirdették, hogy a zsidóknak ártó emberre halál vár. Másnap Velencéből szigorú parancsok érkeztek, amelyek a zavargás azonnali beszüntetését rendelték el.

Ezekről a napokról a mai napig megemlékeznek a padovai zsidók, és minden évben Elul hó 10-én a Buda (Ofen) Purim nevű ünnepet ünneplik, emlékezve őseik szenvedéseire

és a gonoszok támadása alóli újabb csodás megszabadulásukra.

Beszéd az Élet Menetén, 2018⁷³

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves Emlékezők!
Kedves Barátaim!

Zarándoklat az életért – talán ez lehet a mottója a közösen eltöltött pillanatainknak.

*„Bújt az üldözött, s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában,”*

Ezek a sorok a Himnuszunk gondolatai, melyek elválaszthatatlanok az Élet Menetétől. Hetvennégy éve szakad fel és tör ki belőlünk a kérdés: hogyan lehet, hogyan tudunk emlékezni? Vajon lehet-e nemzedékek hiányát pótolni? Mi a mi feladatunk?

A gondolkodó ember sajátja, különleges képessége, hogy példaképet keres magának, akihez méltóvá lehet, tanulva, képezve, építve önmagát. A

⁷³ A beszéd az alábbi linken hallgatható meg:
https://www.youtube.com/watch?v=NsYjfQG_aps

talmudikus irodalom egyik története mérföldkő a számunkra, példázza ezt a pillanatot:

A sivatagban, ahol nincsen árnyék, és nincsen víz, egy vándor, talán egy zarándok, aki az életéért menetel, rója hosszú útját. Csüggedt, fáradt, szomjas, és néha reményvesztett. Végül a homokdűnék közül előbukkan egy fa. Egy terebélyes óriás, melynek sűrű lombozata van, és a koronája mintha az eget érintené, az ágain édes gyümölcs, és a gyökeréből pedig csermely fakad.

Ez a fa ma, itt és most a hatszázezer magyar zsidó, akiknek az élete sosem teljesedhetett be, akiket úgy próbáltak elpusztítani, hogy a nyomuk se maradjon meg. Gondos kezek évtizedes munkával gyűjtötték papírlapokra, könyvekbe, beszélgetések során, fényképeken és elsárgult kottákon keresztül az emléküket, hogy ők éljenek most is közöttünk.

Visszatérve a zarándokhoz, ki miután felfrissült a fa árnyékában, fogyasztott a gyümölcséből, és oltotta a szomját a patakból, amely a gyökereinél fakadt, eljött a pillanat, hogy induljon, hogy továbbmenjen. De úgy illik, hogy köszönetet mondjon előtte a fának, hogy megáldja azt. Az áldás így szólt:

„Ha azt mondanám, hogy legyen a lombozatod gazdag, vagy ha úgy áldanálak meg, hogy legyen édes gyümölcsöd, vagy hogy ha úgy gondolnám, hogy szükséged lenne egy éltető patakra a gyökerednél, akkor ez mind hiábavaló áldás lenne, mert ezzel Te rendelkezel. Így hát azt kérem, hogy a belőled tört vékony ág dúsuljon, növekedjen, és érjen az égig, hogy olyan legyen, mint Te magad, akiből szakították.”

Ti, akik most itt vagytok az Élet Menetén, legyetek őrzői e fa emlékének! Ez az emlék élő, lüktető, fájdalmas, és magasztos. A mi feladatunk, hogy az ő félbetört útjukat folytassuk, és mi legyünk majd a jövő zarándokai számára fává. Most pedig, miközben egymás felé fordulunk, megszorítva egymás kezeit, és az ég magassága felé száll a fohászuk, bátran mondjuk az ígéretünket: „Ám Izráel háj – Izrael népe él”!

**„Áldott az az ember, aki bízik a világ
alkotójában”⁷⁴**

**Előadás a Magyar-Indonéz Vallásközi
Konferencián, 2010. május 25.**

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves barátaim!

„Báruch há gever áser jivtách báádojnoj”

Ez a mondat Jeremiás könyvéből való, a Szentírás egyik azon gondolata, mely támasztékot nyújthat az időben, az egyetemességben.

A tolerancia fogalmi rendszere – úgy hiszem –, hogy a Szentírásba már bele lett foglalva. Amikor olvassuk a mózesi könyveket, s eljutunk Mózes második könyvében ahhoz a részhez, amely az egyiptomi rabszolgaságból való megszabadulást írja le, találni fogunk egy mondatot, egy olyan mondatot, amely különleges szellemi erővel

⁷⁴ Az előadás szerkesztett változatának eredeti megjelenési helye: <https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/mazsihisz-hirek/aldott-az-az-ember-aki-bizik-a-vilag-alkotojaban> 2010. május 26.

ruházza fel e sorok olvasóját. Egy mondatot, amely az egymás elfogadására, kölcsönös tiszteletére mutat rá, s a saját múltunkból merít. A szent nyelven, héberül így hangzik ez a mondat: Ki gér hájiti beerec nohriá – mert jövevény voltam idegen földön. Ez két dologra utal: az első, hogy a zsidóság történetének kezdetén lehetőségünk volt megtapasztalni, hogy milyen elnyomásban -, a gondolat és a szellemi szabadságtól megfosztva élni és létezni. De ez a mondat egyben előre is mutat a jövőbe. Lehetőségünk volt megtanulni, és tanítani innentől kezdve, hogy bárhová kerülsz az élet során, mindenkit fogadj úgy, ahogy azt saját magadnak kívánnád. Mindenkit fogadj úgy, hogy a te hazádban otthonra leljen.

Úgy hiszem, hogy a tolerancia a közös gondolkodásban a kezdő lépés. Ezen túl egy igen hosszú út veszi kezdetét. Ám ehhez az úthoz van kapaszkodónk és segítségünk. Mert nem elég a másik elfogadása – ahogy Salamon király a Világ Alkotója parancsára elkezdi felépíteni a Szentek Szentélyét Jeruzsálemben, minden népek örök fővárosában, megkötik Salamon kezét, méghozzá a Jói-ten egyik törvénye, hogy semmilyen olyan eszközt nem használhat a Szentély köveinek

megmunkálására, mely fémből készült, s mely eszköze lehet a háborúnak. Ezért a Világ Alkotója megteremti a samir nevezetű élőlényt, melynek olyan kemény volt a teste, hogy még a legellenállóbb kararai márványt is úgy vágta át, mint kés a vajot, s úgy tartja a zsidó hagyományos irodalom, hogy ezzel a csodálatos piciny élőlényvel metszették, alkották a Szentek Szentéjét. Ez a pici élőlény nem más, mint a tudás. Az a tudás, amely alakítja a követ, alakítja a társunkat, de úgy, hogy fájdalmat, bánatot és sebet nem okoz. Épp ellenkezőleg: emeli őt és emel minket.

3000 év távlatából ezt jelenti az egymás mellett élés. S hogy a számok bűvkörében maradjunk még, ha összeszámolnánk, hogy hányszor szerepel az említett héber mondat a mózesi könyvben, hogy idegen voltál idegen országban, 36-szor találunk meg ezt a mondatot. A zsidó gondolkodásban a számoknak is nagy jelentősége van. A szóbeli Szentírásban, a Misnában olvassuk, hogy a Világ Alkotója 36 igaz emberre helyezi a világ állandó létezését. Ám ez a 36 ember nem tudja magáról, hogy ők a teremtés oszlopai – merthogy ők 36-an a fenntartói – mondja a zsidó hagyomány – az egész világunknak.

Amikor a zsidóságról beszélünk a Szentírás alapján, talán három olyan jól ismert nevet tudunk felsorolni, melyek meghatároznak minket. A hébereket, Izraelt és jehudimot, azaz a zsidókat.

Nagyon fontos, hogy tudjuk, mind a három név, mely három fogalom, meghatározza és definiálja a zsidóságot, még hozzá szentírási értelemben. Közülük a harmadikról szeretnék most beszélni, a jehudimról.

Jól ismerjük József történetét a Tórából. Egy olyan ember élete pereg le a szemünk előtt, aki gyermekkorától kezdve piedesztán áll édesapja szemében, s aki el van kényeztetve. S ez lesz az az ok, mely kiváltja a testvérek irigységét, s ennek következménye lesz az, hogy Egyiptomba kerül, s ott a mindenség ura segítségével az ókori birodalmak legnagyobbikának lesz alkirálya, azért, hogy meg tudja menteni az éhínségtől az akkori ismert világot. Ugye a történet úgy folytatódik, hogy a testvéreket Jákob, azaz Izrael elküldi Egyiptomba, hogy vásároljanak élelmiszert. Persze József felismeri őket, s azt kéri tőlük, hogy menjenek haza, s térjenek vissza úgy, hogy a legkisebb testvérüket, Benjámint is magukkal hozzák. S ez így is történik. S amikor visszatérnek a

legkisebb testvérrel, Benjáminnal, s megkapják a gabonát, amelyet kérnek, s már távozóban vannak, eközben József elhelyezi a híres ezüstkelyhét Benjámin zsákjában. Miután hazaindulnának a testvérei, utánuk küldi a katonáit, hogy próbára tegye őket, és hát magától értetődően megtalálják Benjámin zsákjában az alfáraó ezüstjét. S ebben a korban, ebben az időben az uralkodó törvénye nem volt más, mint aki lopott tőle, annak a büntetése azonnal végrehajtandó halál.

Képzelnék el, hogy ott állnak a testvérek valamennyien az akkori világ második leghatalmasabb ura előtt, s tudják azt is, hogy el fogják veszíteni Benjámint, a testvérüket. Ez az a perc, ez az a pillanat, mikor a csendnek súlya van. S ők ott állnak az arannyal, elefántcsonttal ékesített trónterem közepén, és várják az ítéletet. S ebben a pillanatban – így írja a Tóra – Júda előrelép, hogy védőbeszédet mondjon, úgy, hogy tisztában van azzal, hogy az uralkodó engedélye nélkül, ha bárki megszólal, az az életét teszi kockára. Ennek ellenére kilép, hogy akár a saját élete árán, de megmentse drága testvérét, Benjámint, azzal a lelkiismeret furdalással, hogy egyszer már kudarcot

vallott Józsefnél, s ez még egyszer nem történhet meg.

Tisztelt hölgyeim és uraim, ez az a tett, amivel az ő neve eggyé válik népével. S így születik meg az a fogalom, hogy zsidó, mely emelkedett, s olyan tartalmat rejt, ami minden ember számára érték.

Ha egy kicsit körülnézünk Magyarországon, vagy kitekintünk Európába, vagy szerte a világra, azt fogjuk látni, hogy a mindenkori papság egy vergiliusi feladatot lát el. S e feladat két nagy részből áll. az első: a latin teológiai fogalmi rendszeren belül van egy csodálatos kifejezés a főpap személyére, ez úgy hangzik, hogy pontifex maximus, azaz hídépítő mester. Az egymás megismerése, elfogadása és tisztelete elképzelhetetlen hidak nélkül. Ezek azok a hidak, melyek társadalmakat, kultúrákat, vallásokat összekovácsolhatnak. Nagy feladat ez.

Míg a második gondolat a Talmud fóliánsain található. Ugyancsak a hétköznapi problémáját mutatja be allegorikus formában. Képzeljünk el egy erdőt, ahol sötét van. S ebben az erdőben bolyongunk mi is. Nem találjuk a helyes ösvényt. S az erdő igen-igen nagy, akár valaki egy életet is

eltölthet bolyongással, hogy nem talál kivezető utat. azt írja ez a 2000 éves gondolat, hogy ennek az erdőnek a közepén áll egy vak ember. S a kezében egy fáklya van. S kérdezi a Talmud, hogy mit keres az éjszaka az erdő közepén ez az ember? Először idézem a szent nyelven, héberül a választ, s fordítom: Ád se ávuká bájadi bnéj ádám roim oti – ameddig magasan, fennen tudom tartani ennek a fáklyának a lángját, addig minden ember utat fog találni a legsötétebb éjszakában is. Ennek a fáklyának a tüze nem más, mint a Szentírás. S ameddig vannak tanítómestereink, tanítóink, s a Jó-ten tanításának, addig e hagyomány töretlen, s még a legnehezebb történelmi korokban is ott leszünk, hogy a tudás a hit, és az emberszeretet fényét magasba tartsuk.

Tisztelt hölgyeim és uraim, megköszönöm kitüntető figyelmüket és a próféta szavaival búcsúzom: ásziré hatikva – azaz valamennyien a reménység rabjai vagyunk.

Tel-Aviv az idő fogságában⁷⁵
Előadás a Tisztelgés a 100 éves Tel-Aviv előtt
című konferencián, 2009. november 24.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A modernkori Izrael talán egyik legszínesebb városa 2009-ben ünnepelte jubileumi évfordulóját, megalapításának századik esztendejét. E város fennállásától kezdve a történelem tükrében sok mindent látott és átélt. A város az emberi élet két meghatározó és domináns oszlopát foglalja magába. Az egyik a Földközi-tenger partja, a másik az állandó napsütés, a fény, amely körülöleli a települést. A víz az életet, a fény a folyamatos fejlődést jelenti.

A gondolkodó ember mindig keresi a mérteket. Amikor valami nagyszerű dolgot vizsgálunk, feltételezhetjük, hogy az valójában egy főnixmadár. Tehát a hamvak alatt – ha az időben utazni tudnánk – újabb és újabb főnixmadarak

⁷⁵ Az előadás szerkesztett változatának eredeti megjelenési helye:
<https://www.or-zse.hu/hirdetes/mtud2009/mtud2009-ronatamas.html>

születnének. Az örök Tel-Aviv jelentése szerint a „tavasz dombja”. Ez a fogalom már az ókorban megszületik, s ahhoz, hogy megértsük, meg kell, hogy ismerjük, hogyan válhatott azzá ez a modernkori metropolisz, ahogyan napjainkban ismerjük.

Képzeljünk el egy időszivárványt, melynek napjainkban az egyik lába a mai Tel-Aviv városában áll, s e szivárvány hídja átnyúlik az időn, és a polgári időszámítás szerinti második évszázad magasságába a kiinduló ponttal megegyező földrajzi helyre tér vissza. Olyan, mintha egy szivárvány-kört képzelnénk el.

A zsidó hagyomány fókuszpontjában a szellemi központok álltak és állnak. Az ókori Júdea területén találhatunk több, a korban meghatározó jesivákat, azaz tanházakat. A *Babilóniai Talmud Szánhedrin traktátusa* sorolja fel, hogy a korban melyek voltak a legelismertebb tanházak.⁷⁶

⁷⁶ A Talmud Szánhedrin traktátusában (32b) felsorolja, hol voltak a híres jesivák, és kik voltak a vezetőik: Rabbi Eliezeré Ludban (Izraelben, a mai Tel Aviv közelében), Rábbán Jochánán ben Zákkájé Bror Chájjilban (Jávne közelében), Rabbi Jehosuáé Pákiinban (Jávne és Lud között), Rábbán Gámliélé Jávneban (Dél-Judeában), Rabbi Akiváé Bné Brákban (a mai Tel Aviv

A jesívák közül a legnagyobbat Rabbi Eliezer alapította Ludban. Ez a kisváros közvetlenül a mai Tel-Aviv mellett volt található. Amikor egy ilyen jesivát képzelünk el, a talmudi kommentárok alapján viszonylag pontos képet kapunk arról, hogy e tanházak hogyan működtek. Talán a leginkább jellemző vonása e létesítményeknek, hogy a nap majdnem minden órájában – ami 24 órát jelent – volt tanulás és tanítás a falai között. Bárki, aki tanulni akart, lehetőséget kapott, hogy a mindennapi munka és a különböző nehézségek mellett is tudjon tanulni, tudja magát fejleszteni.

Az ókori települések, melyek helyt adtak e nagy tanházaknak, olyanná váltak, mint ma egy úgynevezett egyetemi város. A hallgatóság pontos

mellett), Rabbi Mátjá ben Heresé Rómában, Rabbi Chanina ben Tradjoné Szichninben (Galileában Jotapától1 északra), Rabbi Józsuáé Szeфорiszban (Felső-Galileában), Rabbi Jehuda ben Bötéráé Növicinben (Niszibisz, Mezopotámia), Rabbi Je-hosuáé Golában (Pumbédita, Babilónia), Rabbié Bét Séárimban (Szeфорisz közelében, Felső-Galileában), a Bölcsék (a Nagy Szánhedrin tagjait értik ez alatt) pedig a Jeruzsálemi *Templom kincstári termében ülészetek*. Adir Steinszalcz (szerk.): *Babilóniai Talmud. Szánbedrin traktátus 32b*. The Israel Institute for Talmudic Publications, Jerusalem, 1994.

számát nem lehetett meghatározni, de a nagy iskolákba sok ezer ember fordult meg.

A második legjelentősebb Rábbán Jochánán ben Zákkáj alapításával jött létre Bror Chájlban, amely Jávne közelében volt található. Rábbán Jochánán ben Zákkáj volt a főpap a Második Szentély pusztulása idejében, s ő kéri a római császárt, Titust, hogy adja neki Jávne városának bölcseit, s hogy a zsidó hagyomány legalább a tanházak falain belül megmaradhasson. Bár időben ez az első jesiva, mégis nagyságát tekintve a második.

Rabbi Jehosuá Pákiinban, Jávne és Lud között alapított tanházat, ami a harmadik legnagyobb lett.

Rábbán Gámliél Jávneban állította fel saját tanházát, ami a negyedik legismertebb volt.

E tanházak mentén érjük el azt a pontot, amely e szivárvány-hídnak az ókori pillére lesz, s ez az oszlop nem más, mint Rábbi Ákivá, aki a polgári időszámítás szerinti második évszázad elején Bnej-Brák városában – ami a mai Tel-Aviv helyén feküdt – megalapítja saját iskoláját. Ez az első fizikai kötődési pont, ami azt jelzi, hogy már az ókorban is ezen a helyen tanház állt, s minthogy a

jelenkorunkban is Tel-Aviv híres pezsgő szellemi életéről, úgy ennek prefigurációját itt találjuk meg az ókorban.

A második évszázad első három évtizedének legmeghatározóbb személyisége Rábbi Ákivá volt. Az ő életében több olyan dolgot találunk, ami messze nem volt megszokott a saját korában, de ha ma ugyanezek a dolgok a modernkori Tel-Aviv városában történének, teljesen hétköznapi esetekként kezelnénk azokat. Ez a második kötődési pont, ami az ókori települést összeköti napjaink Tavasz-dombjával.

S most jöjjenek a források, amit a talmudikus hagyomány Rábbi Ákivá életéből feljegyzett:

„Ráchel – Rábbi Akivá felesége, Ráchel bát Kálbá-Szávuá – egy dúsgazdag jeruzsálemi nábob leánya volt. A második Szentély pusztulását megelőző zűrzavaros időkben apja Jeruzsálem három leggazdagabb családjának egyikének feje volt. Furcsa nevét, melynek értelme "egy jóllakott kutya", a Talmud úgy magyarázta, hogy a család sok jótékonyt gyakorolt, és aki bement a házukba „mint egy éhes kutya”, az jóllakottan jött ki onnan.

Ez az elkényeztetett, egyetlen leánygyerek beleszeretett apja nyájának egyik pásztorába, a negyvenéves Akivába, aki egy egyszerű, tanulatlan ember volt, a talmud nyelvén ám háárec, aki még olvasni sem tudott. Nem tudjuk, kik voltak szülei, állítólag apja betért a zsidóságba. Ráchel - meséli a Talmud - látta, hogy Akiva szerény és kiváló ember, megtetszett neki, és házasságot ajánlott a pásztornak, egy feltétellel: ha elmegy Tórát tanulni.

Titokban eljegyezték egymást, de amikor Kálbá Szávuá, a jeruzsálemi nábob, tudomást szerzett a dologról, elkergette a pásztort, és kitagadta egyetlen lányát. Az ifjú pár egy pajtában lakott, nem volt semmijük csak egy halom szalmájuk. Reggelenként Akiva szedegette felesége hajából a beleragadt töreket. Egyszer azt mondta neki: Meglátod, Ráchel, ha gazdag leszek, veszek neked egy aranyból készült homlokdíszet, amelyre Jeruzsálem látképe van kivésve. Egyszer jött egy ember, és kért tőlük egy kis szalmát, mert a felesége szült, és még szalmájuk sincs, amire feküldhetne. Látod – mondta Akiva Ráchelnek –, vannak nálunk szegényebbek is...

A talmudi források igencsak szűkszavúan írnak Akiva házasságáról, és arról, ami azt megelőzte.

Negyvenéves korában ismerjük meg, amikor van már egy kisfia korán elhalt első feleségétől.

Azonban Ráchel nem tágított:

– *Ha eljegyzem magam veled, elmész a Tanházba tanulni?*

– *kérdezte Ráchel.*

– *Hát képes vagyok én tanulni, most, negyvenéves koromban?*

Akiva sokat töprengtetett a dolgon. Eleinte nem vette komolyan Ráchel szavait, de a lány nagyon szép volt, és a pásztor látta eltökéltségét. Ekkor – meséli a Talmud – látott a kút kávján egy mélyedést.

– *Honnan ered ez a mélyedés, ki vájta ki? – kérdezte a pásztor társaitól.*

Azok elmagyarázták neki, hogy az éveken keresztül oda csöpögő víz vájta ki a gránitkövön a mélyedést. Akiva elgondolkozott, majd azt mondta magában: „Ha a víz ki tudja vájni a követ, talán a Tóra szavai is nyomot tudnak hagyni a szívemben”. Kézén fogta kisfiát, és elment vele a tanházba. Mindketten egy tábláról tanulták a héber ábécét: Alef, bét, gimel..., mígnem Akiva megtanult olvasni. Közben felesége háztartási cselédként tartotta el magát és férjét. A csökönyös papa kitagadó fogadalma érvényben volt.

Ekkor Akiva engedélyt kért feleségétől, és elment rabbi Eliézer és rabbi Jósua tanházába. Tizzenkét évig volt ott, és ezalatt felesége, mint egy szegény elhagyott asszony („élő özvegy”) tengette életét. Amikor hazajött, hallotta, hogy egy idős ember azt mondja a feleségének: Hogy lehet az, hogy a férjed elhagyott téged? Ráchel nyugodtan válaszolta: Ha engem kérdezne és rám hallgatna, ott maradna még tizzenkét évig, és tanulná a Tórát. Ezt hallván, felesége beleegyezésének birtokában, Akiva sarkon fordult, és visszament a tanházába.

Huszonnégy év elteltével Akiva visszajött, immár sok ezer tanítvány élén. Híre messze megelőzte, mint az egyik nagy Talmud-bölcs volt közismert, és az egész város elébe ment fogadására. Gazdag apósa, aki egyetlen lányával együtt kitanagadta, szintén ott volt.

Felesége is hallott jöttéről, és ő is kiment elébe. Olyan szegény volt, hogy rongyokban járt, a szomszédasszonyok mondták is neki, hogy kérjen kölcsön valami ruhát, ne fogadja férjét rongyokban, de ő csak annyit mondott, hogy férje ismeri őt eléggé, és nincs szüksége idegen ruhákban ékeskedni. Amikor megjött Akiva, felesége a lábai elé vetette magát. A sámesza el akarta tessékelni a rongyos asszonyt, de Akiba leintette: Mindenem, amim van, és ami nektek van – az az övé, vagyis az ő érdeme.

Apósa, Kálbá Szávuá is odatolakodott a vendégtudós elé, mivel szerette volna feloldatni a kitagadási fogadalmát. A tudósban persze nem ismerte fel pásztor vejét. Kérdezte tőle Akiva: – Ha olyan lenne a vejed mint én, akkor is kitagadtad volna?! – Isten őrizz – mondta a nábob –, ha csak egy fejezetet, egy Misnát tudna...

Erre Akiva felfedte azonosságát, és Kálbá Szávuá neki adta fél vagyonát.

A Talmud elmondja (uo.), hogy rabbi Akiva egyik lánya ugyanazt tette ben Ázájjal, amit édesanyja Akivával: eljegyezte magát vele, azzal a feltétellel, hogy elmegy tanulni. Az azonban annyira belemélyedt a tanulásba, hogy a végén nem vette el, hanem nőtlen maradt, mivel „beleszeretett a Tórába”. Ettől fogva Ráchel és Akiva jómódban éltek. Egyes források szerint öt gyerekük született.

Akiva betartotta ígéretét, és csináltatott feleségének egy aranyból készült homlokékszert, ami felkeltette a kollégák, tanítványok feleségeinek irigységét. Állítólag Rábbán Gámliél, a fejedelem is szemrehányást kapott ezért a feleségétől. De ő azt válaszolta: – Te megtetted volna nekem, amit Ráchel tett Akivának, amikor eladta a

hajfonatát, hogy a pénzből támogathassa férjét, amikor az tanult?”⁷⁷

A fent említett történetek közül többet ismertünk már. Amit ki szeretnék emelni, az Rábbi Ákivá és második felesége, Ráchel viszonya. A talmudikus világlátásban igen nehezen elképzelhető, hogy egy nő választ magának férjet. A társadalom berendezkedésében igazán ritkán találhatunk ehhez fogható esetet. Mégis e kor egyik legnagyobb gondolkodóját így választja ki második felesége, aki fiatalabb nála, és – olvassuk – Rábbi Ákivá már 40 éves, és előző házasságából, elhalt feleségétől egy kislánya is van. Ha ezt az esetet látnánk napjaink Tel-Avivjában, bizonyosan nem csodálkoznánk, hogy a két szerelmes egymásra talált. Ellenben az ókori Bnéj-brákban ez a történet nagy vihart kavart, mint ahogy azt a Talmud történeteiből hallhattuk is.

Összefoglalva tehát a modernkori Tel-Aviv ókori előképét két pontban köztjük össze egy híd gyanánt. Az első a szellemi pezsgés, amely jelen van most, s jelen volt az ókori Bnéj-brák

⁷⁷ *Talmud, Ktubot traktátus, 63a.* Adir Steinzalcz (szerk.): *Babilóniai Talmud, Szándhedrin traktátus, 32b.* The Israel Institute for Talmudic Publications, Jerusalem, 1994.

városában, az ott működő tanházában. Míg a második, az ember, aki e város utcáin járt, aki építette azt. Rábbi Ákivá története napjaink Tel-Avivjába illik. Így érkezünk el a Közel-Kelet legüdébb, pezsgő és színpompás városába, a ma már több mint 110 éves Tel-Avivba.

Egy-két rövid gondolat az elmúlt több mint száz évből:

1909-ben alapították a várost, a jaffai zsidó negyedben élő zsidó telepések.

1948. május 14-én itt kiáltották ki az államot. Kezdetben itt ülésezett a kormány. Miután Dávid Ben-Gurion 1949. december 13-ai beszédében leszögezte, hogy Izrael Állam fővárosa Jeruzsálem, e hónap végétől kezdve a Kneszet már a zsidó nép örök fővárosában ülésezett.

1949 októberében kormánydöntés született Tel-Aviv és Jaffó egyesítéséről.

Az elképzelés az volt, hogy üdülő kertváros lesz, de évtizedek alatt világvárossá nőtte ki magát, melynek teljes lakossága Gush-dan külső városnegyedekkel együtt 3.040.400 fő, míg belső Tel-Aviv lakossága 382.500 fő, a területe pedig 50,6 km².

Az UNESCO a várost a Világörökség részének nyilvánította Bauhaus építésze miatt. Izrael legnagyobb városa, az ország gazdasági központja. Itt működik a legtöbb ország diplomáciai képviselete, mert Jeruzsálemet az országok többsége nem ismeri el Izrael fővárosaként.

Tel-Aviv

Az Allenby utcától délnyugatra található a „Neve Tzedek” negyed, ez a legrégebbi városrész, kicsi, szűk utcákkal és alacsony házakkal. A „Neve Tzedek” felépítésében nagy szerepe volt Eliezer Rokáhnak és testvérének, Simon Rokáhnak, akik 1887-ben kezdték el felépíttetni ezt a városnegyed.

Itt található az első mozi, amelyett Izraelben építettek. Az Éden Mozi 1913 és 1975 között működött, és az első polgármester, Meir Dizengoff hivatali idejében nyitotta meg kapuit.

A török uralom és a brit megszállás (1920–1948) után, 1948. május 14-én Dávid Ben Gurion Tel-Aviv első polgármestere, Meir Dizengoff egykori házában kiáltotta ki Izrael Állam függetlenségét.

1913-ban a cionista mozgalom vezetője, Artur Rupin (1876–1943) úgy gondolta, hogy földet kell vásárolni az ottani gazdag orosz zsidók segítségével. 1000 rubelért felvásárolták hát a Kármel utcát és környékét. 1917-ben orosz menekültek érkeztek Tel-Avivba. Szegények és nincstelenek voltak. A Kármel utcába és környékére költöztek, de nem volt munkájuk. 1920-ban úgy gondolták, hogy piacot alakítanak ki a Kármel utcában, így munkához juthatnak. Engedélyt kértek az építkezéshez, és felépítették a Kármel Piacot, amely a mai napig is üzemel.

Jaffo

E városrész története már az ókorban elkezdődik. Ante XVIII–XVI. századból való Hükszosz-korabeli falakat tártak fel a régészek, valamint előkerült egy kőajtó, amelyen II. Ramszesz fáraó neve olvasható, an. 1200 táján filiszteusok éltek itt, an. 1000-ben pedig Dávid király foglalta el a várost. Salamon, mint új uralkodó, cédrusfát hozatott Libanonból, amelyet Jaffo kikötőjében rakodtak át, s onnan szállították tovább Jeruzsálembe a Templom építéséhez.

Jaffo Péter Apostol idejében keresztény püspöki székhely volt. A középkori virágkorát a VII–VIII. században, Omajjád és Abbaszida kalifák idejében élte. 1099-ben a keresztések feldúlták a települést, ezután új városfalakat építettek, és Jaffo a jeruzsálemi zarándokok kikötője lett.

1251-ben megerősítették a városfalakat, majd a mamelukok Bajbarsz szultán vezetésével elfoglalták várost. Az ezt követő évszázadok eseménytelenül teltek török uralom alatt.

A ferences rendi szerzetesek 1650-ben templomot és zarándokszállást építettek.

Érdekesség, hogy 1799-ben Napóleon Egyiptomból Akkóba menet Jaffóban szállt meg.

A török uralom ideje alatt a franciák kórházakat, templomokat építettek, 1892-ben megépítették a Jeruzsálembé vezető vasútvonalat

Egyetemes kitekintése is van a városnak, a görög mitológiában Androméda⁷⁸ története, illetve a Szent-írásban Jónás története.⁷⁹

⁷⁸ Robert Graves: *Görög mítoszok*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985. 79.o

⁷⁹ Lásd: Raj Tamás (szerk.): *T'nach*. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1994. 573–579. o

A Szentírás tanítása szerint az özönvíz után Noé fia, Jáfet alapította meg Jaffót. A görög mitológia a várost Joppára, Aiolosz szélisten egyik lányára vezeti vissza. A kikötő előtt a tengerben fekvő egyik sziklát Andromédáról nevezték el. Ő Joppe lánya volt, akit a sziklához láncoltak, amíg a hős Perszeusz, Zeusz fia szabadította ki.

A Szentírásban találjuk Jónás könyvét, amely ante VIII. századra tehető prófétai történet. Ninive, a bűnös város pusztulásának hírnökeként kell a városba érkeznie, ám ő az elhívást megtagadja, tengerre száll, ahol nagy viharban elnyeli őt egy cethal, amely itt, Tel-Aviv-Jaffo partjainál veti ki...

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Kecskemét zsinagógái és hívei⁸⁰
Előadás a Magyar Tudomány Napja 2005
rendezvénysorozat Méltatlanul elfeledve című
konferenciáján, 2005. november 29.

Zsidó házaló kereskedők már a török hódoltság idején jártak a városban, többségük Óbudáról jött, ahol a zsidók a 16. században is lakhattak. Ebben az időben sok görög kereskedő élt a városban, ők többször panaszt is emeltek a hatóságoknál a zsidó kereskedők miatt.

1746-ban négy óbudai kereskedő, magas adó fizetése fejében engedélyt kapott arra, hogy család nélkül, ideiglenesen letelepedjen a városban. Vásárok idején a zsidó házaló kereskedők három nappal a vásár nyitása előtt megszállhattak Kecskeméten, de legkésőbb három nappal a vásár zárása után el kellett hagyniuk a várost. A görög kereskedőkkel szemben a magyar lakosság szívesen fogadta a zsidókat.

⁸⁰ Az előadás szerkesztett változatának eredeti megjelenési helye: <https://www.or-zse.hu/resp/ronatamas-kecsekemet-mtud2005.htm> 2005.

1791-ben a zsidók engedélyt kaptak arra, hogy betelepedjenek a városba, de csak azoknak a zsidóknak adtak engedélyt, akik már korábban is a városban laktak.

1794-ben hatalmas tűzvész pusztított, amelynek a zsidó üzletek is áldozatául estek.

A 18. század végén a kecskeméti zsidók csak bőrkereskedelemmel foglalkozhattak, a többi áru forgalmazása a görög kereskedők monopóliuma volt. Ennek ellenére a zsidók száma egyenletesen növekedett a városban, és üzletei vállalkozásaik jól működtek.

A hitközség 1801-ben alakult meg. Az izraeliták száma 1814-ben már elérte a 200 főt, így egy magánházat valahol a mai zsinagóga közelében, a hatóság engedélyével imaházzá alakítottak. Ebben az időben a közösségnek már rabbija is volt, Braun Gábor személyében. 1823-ban vehetett először zsidó személy házat Kecskeméten, és 1857-ben pedig már 55 zsidó bírt ingatlannal a városban.

Az első zsinagóga 1817–1819-ban épült a zsidók lakta lakótömb belső telkén, hasonlóan az óbudai zsinagóga elhelyezkedéséhez. A nagy zsinagóga felépülése után téli imateremnek használták. Ez a még ma is álló épület nagyságában

nem lépte túl a környező lakóházak méretét. Klasszicista stíluselemeket őrző bejárati előcsarnokát 4 ión fejezetes féloszlop tagolja, párkánya felett eredetileg timpanonos lezárással. Az épület tervezője feltehetően Fischer Ágoston volt. A növekvő számú közösség szellemi központja a zsinagóga körül alakult ki, ahol hamarosan felépült a rabbi és a tanító háza, az iskola, a fürdő és a kórház is.

A zsidók által lakott terület ebben az időben jól behatárolható volt. Az erősödő zsidó közösség üzleti és építészeti tevékenységét 1850 után már a város vezetősége is támogatta. A helyi zsidók főleg kereskedelemmel foglalkoztak, a lakosság megtanulta, hogy a zsidóktól jó és érdemes vásárolni. A céhek viszont zsidó vallású iparosokat nem vehettek fel, így csak olyan ipart űzhettek, amely szakmákban nem működtek céhek. A baromfi, a gyümölcs és a bor kivitelét is a zsidók kezdeményezték, és az idők során egy sor mezőgazdasági feldolgozó üzemet alapítottak.

A Szentegylet 1828-ban alakult. Az egykori izraelita temető a városból kivezető út mentén, a mai Budai úton található, amelyet 1875-ben nyitottak meg. Az ezt megelőző években a helyi

zsidók a mai vasútállomás mögé eső területen temetkeztek, de ennek nyomait ma már nem találjuk. Ezt a temetőt 1879-ben végleg lezárták, és a síköveket átszállították az új temetőbe. A kövek ma a temető hátsó részében találhatóak. A halottakat vallási okokból nem hantolták ki.

1844-ben négyosztályos zsidó népiskola nyílt, négy tanítóval, amelyet 1877-től átadtak a városnak, és ettől kezdve a hitközség csak a hitoktatást látta el.

Kecskeméten a zsidók 1858-tól végre szőlőt és termőföldet is vásárolhattak, ezért egyre komolyabb mértékben kezdtek el mezőgazdasággal foglalkozni.

1853-ban Perls Ármin lett a rabbi. Országos hírnévnek örvendő hitszónoklatai kötetekben jelentek meg, tanulmányait újságok, időszaki kiadványok közölték. Ő 1889-ben átment Pécsre szolgálatot teljesíteni. Ezután a rabbiszékben neves miskolci rabbi Fischmann Simon követte. Az ő fia volt a neves festő, Fényes Adolf. Az Alföld híres festője a zsinagóga udvarából nyíló rabbilakásban látta meg a napvilágot. Később annyi más hitsorsosához hasonlóan magyarosította nevét.

Kecskemét neves zsidó szülöttei voltak még Kecskeméti Lipót nagyváradai rabbi, aki haláláig, 1920-tól egészen 1936-ig a romániai magyar ajkú zsidóság vezetőjének számított, valamint testvére, Kecskeméti Ármin rabbi, aki a Holokauszt áldozata lett, de nevéhez számos, a zsidók történetéről és irodalmáról megjelent könyv tanúskodik, továbbá Sandberg László testvére, Mose Zanbar, a neves magyar származású izraeli közgazdász, aki végül az Izraeli Nemzeti Bank elnöke lett.

A növekvő számú közösségnek a szűk zsinagóga helyett egy nagyobb befogadóképességű épületre volt szüksége, így a hitközség új zsinagóga építését határozta el, legalább 600 imaszékkal.

Erre a feladatra azt az építészt hívták meg 1861-ben, aki korábban a tatai és a Dohány utcai zsinagóga építésvezetője volt, Wechselmann Ignácot. A terveket elkészítette, de pénz hiányában az építkezést nem tudták elkezdeni.

1862-ben új megbízást adtak ki Zitterbach János részére, a kor stílusának megfelelő, a zsidóság városi rangját reprezentáló épület tervezésére. A kiviteli munkák 1864-ben

kezdődtek, az épület avatásra pedig 1871-ben, ünnepélyes körülmények között került sor.

A hitközség még 1869-ben neológnak nyilvánította magát, érdekeséggé pedig megemlíthetjük, hogy 1865-ben az ortodox rabbik a következő határozatot hozzák. Ennek az egész helyzetnek a sajátossága, hogy Kecskeméten az országos egyházszakadás után is a közösségek együtt voltak, csak 1917-ben váltak szét véglegesen. Az ortodox rabbikar határozata tehát a következő rendelkezéseket tartalmazta:

Tilos hallgatni olyan templomi beszédet, amelyet idegen nyelven tartanak, a hívő köteles ezeket a templomokat elhagyni. A rabbik jiddis nyelven beszéljenek, melyet az ország jámborai használnak.

Tilos olyan templomban imádkozni, ahol a bima nem középen áll.

Tilos a templomra tornyot építeni.

Tilos a kántornak és az előimádkozónak ornátusban végezni a szent szolgálatot.

A női karzatot sűrű ráccsal kell lezárni.

Tilos a kórus énekét hallgatni, vele együtt imádkozni, és az ilyen imára áment mondani.

Tilos a kórustemplomba belépni, mert az ilyen templomok a hittagadás házái, és rosszabbak a pogányok templomainál.

Csak a szabad ég alatt szabad ifjú párt esketni. Tilos bármilyen zsidó szokást, vagy az őseitől örökölt szabályt megváltoztatni.

A zsinagóga épülete a hazai romantika építészetének egyik legszebb példája. A kivitelezés hat hónapon keresztül lendületesen haladt, fél év múlva már tető alatt állt az építmény, majd súlyos anyagi nehézségek miatt az épület évekenn keresztül állványerdővel borítva magányosan állt.

A Nőegylet 1883-ban alakult meg. 1891-ben Bárány József egykori debreceni rabbi választották meg kecskeméti rabbijává. Több könyvet is írt a magyarországi zsidók történetéről, sírja pedig a temető központi helyén áll.

1911-ben egy hatalmas földrengés következtében a hitközség épületei is megrongálódtak, és a zsinagóga kupolája teljesen megdőlt. Az eredeti kupolát le is bontották, az új kupolát Baumhorn Lipót, a korszak neves magyar zsidó építésze elképzelése és tervei alapján állították vissza 1913-ban.

Kecskeméten a hitközség kebelébe tartozó ortodox imaházi egyesület 1917-ben végleg kivált, és mint fentebb említettem, önálló autonóm ortodox hitközséggé alakult. Alapszabályát 1918-ban Kecskeméti Izidor hitközségi elnök írta alá. A neológ zsidók kétharmados a városban többséget élveztek az ortodoxokkal szemben.

Az ortodoxia körülményeinek a nagyzsinagóga építészeti megoldásai nem feleltek meg, így intézményileg is külön zsinagógát építve elszakadt egymástól a két zsidó közösség. Mint arról a korabeli felekezeti sajtó beszámolt, az ortodox hívek saját templom híján, gyakran béreltek imahelyeket az őszi nagyünnepek alkalmával. Ilyen épület volt az *Ét-és Táncterem a Pistához* nevű vendéglő. E nagyon is világiasnak ismert szórakozóhely imára történő kiszemelése országosan is egyedülálló eset volt. Az épület kiválasztásában valószínűleg a helyszín jó adottsága játszotta a legnagyobb szerepet. 1918-ban az ortodox hívek az addig bérelt épületet megvásárolták, és még ebben az évben zsinagógává alakították át.

1919 nyarán a román csapatok néhány napig megszállva tartották a várost. A hitközség egyes

vezetőit a Nemzeti Hadsereg katonái a megszálló románokkal való összeesküvéssel vádolták. Vagyonukat elkobozták, és egy hónapra a hajmáskéri táborba zárták őket. Emellett a Héjjas Iván tartalékos főhadnagy parancsnoksága alatt álló hírhedt katonai különítmény Kecskeméten és környékén körülbelül 70–80, többségében izraelita vallású lakost gyilkolt meg, részben antiszemita indíttatásból, részben nyereségvágyból. A gyilkos katonák többségét sosem vonták felelősségre...

1920-ban a városban segélyező egyesület alakult. 1921 ősztől a fiatalokat a numerus clausus törvény korlátozásai miatt csak kis számban vették fel az egyetemekre, így többen a jómódúak közül külföldre küldték gyermekeiket. Ahhoz, hogy ezt a kevésbé tehetősek is megtehessék, a hitközség segélyegyletet hozott létre.

1922-be a korábbi szarvasi és nagyatádi rabbit, Borsodi Józsefet választották meg Kecskemét rabbiszékébe. Fő műve a több kötetes *Commentarius Maimuni* című Maimonidész-kommentár volt, de monográfiát is írt a kecskeméti hitközség történetéről is. 1927-ben a régi zsinagógát kultúrteremmé alakították át. 1929-ben a helyi zsidók között 223 kiskereskedőt, 59 kisiparost, 23

magántisztviselőt, 18 orvost, 15 ügyvédet, 12 gazdálkodót és 5 mérnököt tartottak számon. Kecskeméten is, hasonlóan a többi magyar nagyvároshoz a cionizmus is egyre népszerűbb szellemi irányzat lett a zsidók körében. 1937-ben Kecskeméten is érezhetővé vált, hogy milyen viszontagságoknak néznek elébe a zsidók. 1941-ben a fiatal férfiakat, szám szerint 400-at hívtak be Kecskemétre munkaszolgálatra.

1942-ben Schindler József lett a város rabbija. A válságos időszakban rengeteget foglalkozott a fiatalság nevelésével. 1942 őszén, pár lelkes fiatalember kéréssel jelent meg Vajda Lajos hitközségi elnök előtt, tegye lehetővé a napköziotthon megnyitását a kecskeméti zsidó ifjúság számára. A háború éveinek közepén ilyen formában is erős kötelékek tudták összetartani a kecskeméti hitközséget.

Schindler rabbi másik törekvése az ortodox és a neológ közösség közötti jó viszony megőrzése volt. A zsidókat sújtó egyre súlyosabb korlátozások miatt az 1944-es esztendőben a zsidó élet belterjesebb lett, a hitközségi élet felvirágzott. 1943-ban a zsidók közül sokan elhagyták a várost.

1944 márciusában a helyzet gyökeresen megváltozott. A németek beköltöztek a jómódú zsidók házaiba, és munkába kezdtek. A letartóztatott 30 zsidót a hitközség fontos tagjait, internálták Kistarcsára, és innen deportálták őket. Egy napon 60 zsidót összegyűjtöttek, akiknek az volt a feladatuk, hogy a zsinagóga szép és drága berendezéseit összetörjék, az aprófát az udvarra hajigálják ki, ugyanis a zsinagógát az SS-tisztek istállójává kellett átalakítani. Ekkor a zsinagóga szinte összes berendezési tárgya megsemmisült.

Áprilisban megalakult a zsidó tanács, amelynek későbbi fő feladata az volt, hogy a németekkel kollaboráló Nyilaskeresztes Párt vezetőinek megfelelő és szép zsidó lakásokat találjanak.

Májusban a magyar hatóságok felállították a két gettót. Az egyiket a belváros néhány háza alkotta, a másikat a zsidó szeretetotthon épülete. E két területre kellett beköltöznie Kecskemét 940 zsidó polgárának.

Júniusban a magyar hatóságok felállították a megye gettóját is a téglagyár területén, és a két gettóból is ide helyezték át az embereket. Rövidesen a környező települések zsidó lakosai is ide kerültek. A gettóban szörnyű zsúfoltság

uralkodott, a zsidók pedig több hétig szenvedtek. Június végéig mintegy 70 öngyilkosságot követtek el. Az utolsóelőtti napon a budapesti cionistáknak sikerült hamis papírokkal 13 embert kivinniük a gettóból, a többiekét másnap deportálták. A deportálást mindössze 70 fiatal nő és 4 férfi, a munkaszolgálatot 70 fiatal férfi élte túl. A túlélők a háború után újjászervezték a hitközséget, és meleg konyhát állítottak fel azoknak, akiknek nem volt hová hazamenniük. 410-en érkeztek Budapestről is túlélők, akiket egyelőre szintén Kecskemétre szállásoltak el.

1945. június 3-án a temetőben márványtáblát avattak, amelynek szövege meglehetősen megrendítő:

„Együtt akartunk lenni, és ebbe az együttlétbe bele akartunk vonni mindenkit. A közösségi érzésnek ezt a szükségességét be akartuk bizonyítani mindenkinek...”

Bevezetés a Magyarhoni Zsidó Imaegylet honlapján indított *A Talmud bölcsei* című vallástudományi cikksorozathoz⁸¹

A zsidóság világában a hagyományhoz való ragaszkodás, a Tóra tanító szava és teremtő ereje elválaszthatatlan az ókortól származtatott tanítómesterek tanításaitól. Az első fontos kérdés, hogy vajon a talmudikus korok mesterei milyen korszakokban éltek, és végezték munkájukat, milyen vallástudományi terek születtek, és mint egy élő entitásként fejlődtek a rabbik és a tanítók szentírási szövegekre vonatkozó értelmezései alapján.

A polgári időszámítás előtt 587-ben a zsidóság szakrális központját jelentő jeruzsálemi Első Szentélyt megsemmisíti Nevukadnecar, s ezt követően a korabeli zsidó nemesség egy részét fogságba viszi Babilóniába. Ez a történelmi pont lesz egyben elválasztása is a születendő jeruzsálemi és babilóniai Talmudnak. Az Írásbeli Szentírást úgy nevezi a zsidó hagyomány, hogy „*Torah shebikhtav*”, azaz az írott tan, míg a szóbeli hagyomány

⁸¹ A cikk eredeti megjelenési helye:

<https://zsima.hu/2022/01/25/bevezetes-a-talmudi-bolcsek-eletehez/>

elnevezése „*Torah shebe'al peh*”. Évszázadokon keresztül tanházak, jesivák, iskolák terében adják, és veszik át ezt a bizonyos szóbeli hagyományt. 700 év telik el a kor legtekintélyesebb tudós rabbija, és Juda HaNaszi, Jud, a Fejedelem, úgy dönt, hogy olyan széleskörű, sokrétű anyagrendszerek alkotják már a szóbeli tan tereit, melyeket meg kell rostálni, összegezni kell, összeállítani, és írásos formában kánonba foglalni, így születik meg a *Misna*, amely 6 rendből áll. Időszámítás szerint 220-ban, Ciporiban zárja le nagy munkáját. Az ante 587-től egészen i. sz. 220-ig, közel 8 évszázad alatt összegyűlt írások szerzőit korszakonként fogja össze Juda HaNaszi, és a hat rendbe sorolt Misna szerzőit úgy ismerjük, hogy Tánáim.

Első rend: *Zeráim*, azaz a magvetések. Ez 11 traktátusból áll.

Második rend: *Moéd*, azaz ünnepek. Ez 12 traktátusból áll.

Harmadik rend: *Násim*, azaz asszonyok. Ez 7 traktátusból áll.

Negyedik rend: *Nezikin*, azaz károk, ez a héber büntetőjog. Ez 10 traktátusból áll.

Ötödik rend: *Ködösím*, azaz szentségek. Ez 11 traktátusból áll.

Hatodik rend: *Tábárot*, tisztasági törvények. Ez 12 traktátusból áll.

A második korszak, azaz időszámítás szerinti 220-tól a VI. század elejéig tart, mikor is Rabbi Ási, a punpeditai iskola feje lezárja a *Gemárát*, amely a héber nyelvű *Misnát* arámi nyelven írott vitafolyamon keresztül értelmezi és magyarázza el. Az ebben a korban élő szerzőit a *Gemárának* úgy nevezi a hagyomány, hogy *ámoráim*. Míg a *Misna* szövegét úgy kell elképzelnünk, mint távirati formában, nagyon röviden, lényegre törően fogalmazott tant, addig a *Gemará* szövege hosszú lamentálásokat, gondolatsorokat és vélemények ütköztetését tartalmazza, a hozzájuk tartozó széleskörű szentírási és misnai hivatkozásokkal együtt. Az ezt követő korszak az ún. *gáonimok*, fejedelmek korszaka, és a VI. századtól a X. századig tart. Itt már nem találunk olyan egységes rendszert, mint az előző két korszakban, sokkal inkább egy-egy meghatározó jesivavezető vagy rabbi-fejedelem véleményét, állásfoglalásait olvashatjuk.

Ki kell emelni ebből a korból Szádja gáont. A XI–XIV. között az úgynevezett *toszafot risonim*, azaz *korai kommentátorok* időszakát ismerjük meg, ahol például olyan neves rabbikat találhatunk, mint Rási, Rámbán, Rámbám, Ibn Ezra, vagy Rábénu Gersom Or haGolá. Leginkább az volt a jellemző, hogy amellet, hogy a szentírási szövegeket mind írásban, mind szóban értelmezték és magyarázták, egyre több könyv íródott, melyek a közösségek számára földrajzi területenként és korszakonként választ adtak az olyan kihívásokra, mint a háborúk, betegségek és ezek nyomán kialakult változások. A mesterek a Tóra szellemében a könyveinken keresztül biztosítottak iránymutatást. Ezt a korszakot követi követi a *toszafot ábrónin*, mely a XIV. századtól a XVII. századig tart. Itt találjuk a *Sulchan Árúbot*, Joszef Kárótól, vagy Majse Iszerlesz Römótól a *Hágát*. Ebben a korszakban már vallási kompendiumok, háláhikus kompendiumok íródnak, és háláhikus állásfoglalás születik a zsidó vallás több területére nézve, mind az askenáz, mind pedig a szefárd zsidóság számára.

A Talmudnak napjainkig tartó korszaka még mindig lezáratlan, és várjuk annak a tudós rabbinak az eljövetelét, aki majd összegyűjti az elmúlt mintegy háromszáz év értékes írásmagyarázatait, és egyszer lezárja ezt a korszakot is...

Róna Tamás főrabbi 1975-ben született Budapesten, ahol hagyományörző neológ zsidó családban nevelkedett. Gyermekkorra óta prof. dr. Schőner Alfréd főrabbi tanítványa volt. 2001-ben judaisztika szakos tanári diplomát, majd 2005-ben rabbi szakos mesterdiplomát szerzett, és rabbivá avatták az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemen. 2011-ben zsidó vallástudományból PhD-fokozatot szerzett, kutatásának tárgya a zsidó közösség valódi integrálódása és nemzetudatának asszimilációja 1880-tól volt. 2006 májusa óta az alföldi régió (Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét) vezető rabbijaként tevékenykedik, 2016-ban nevezték ki főrabbivá. Nős, két gyermek édesapja. 2005-től a Keresztény-Zsidó Társaság elnökségi tagja, 2007-től a Keresztény-Zsidó Tanács tagja. 2003 és 2019 között az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Szentírás és Talmudtudományi Tanszékén tanított, előbb tanársegédi, adjunktusi, majd főiskolai docensi beosztásban. 2019 óta a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége rabbitestületének elnöke, illetve 2020 óta a Magyarhoni Zsidó Imaegylet (ZSIMA) magyar neológ zsidó vallási szervezet elnöke. Nógrádi Gergellyel közösen az első általános iskolásoknak szóló magyarországi zsidó hittankönyv-sorozat szerzője. Vallástudományi konferenciák, rendezvények rendszeres előadója, vallástudományi tárgyú tanulmányok szerzője, vallási tévé- és rádióműsorok rendszeres szereplője. A judaisztika, a vallási közösségszervezés és a hittudomány területén végzett kiemelkedő munkásságát 2019-ben Scheiber Sándor-díjjal ismerték el. 2020 óta a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány kuratóriumának tagja, 2021 óta a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem címzetes egyetemi tanára. 2022 óta a Gál Ferenc Egyetem oktatója. A jelen kötet válogatást nyújt a szerző eddigi egyházi szolgálata során elhangzott és közzétett tanításaiból, alkalmi beszédeiből, előadásaiából, kisebb vallástudományi tárgyú cikkeiből.